

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

Полякова Ольга Михайлівна

**КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФІЛАКТИКИ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Спеціальність: 231 Соціальна робота

Галузь знань: 23 Соціальна робота

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ А. О. Полянничко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної
діяльності
« ____ » _____ 2020 року

Виконавець

_____ О. М. Полякова
« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	
1.1. Профілактика домашнього насильства як актуальна наукова проблема	6
1.2. Характеристика вітчизняної системи профілактики домашнього насильства.....	12
Висновки до Розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	26
2.1. Вивчення рівня гендерної обумовленості проявів насильства серед учнів підліткового віку	26
2.2. Освітньо-профілактичний квест «Стоп, насильство» як сучасна інтерактивна технологія	49
Висновки до Розділу 2.....	62
ВИСНОВКИ	63
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	66
ДОДАТКИ	81
Додаток А	81
Додаток Б	87
Додаток В	92
Додаток Г	97

ВСТУП

Суспільство XXI століття, відповідно до вимог суспільства рівних можливостей, має усвідомити, що домашнє насильство є не лише проблемою окремих його членів, але і усього суспільства в цілому. Проблема домашнього насильства та його профілактики є предметом обговорень Україні давно – зокрема від часу прийняття ЗУ “Про попередження насильства в сім’ї (2001 р.) та надто – з прийняттям ЗУ “Про запобігання та протидію домашньому насильству” (2018р.)

Попри це статистичні дані свідчать про суттєві економічні втрати України від наслідків вчинення домашнього насильства, кількість фіксації випадків якого продовжує зростати попри криміналізацію цього явища: біля 30 тисяч звернень до відділів травматології, 40 тисяч викликів лікарів на рік, 100 тис. днів госпіталізації. Водночас, лише 10 % постраждалих звертаються за допомогою. Згідно із зафіксованими випадками: понад 3 мільйони дітей в Україні щорічно стають свідками або вимушеними учасниками випадків домашнього насильства; майже 70% жінок страждають від різних форм знущань і принижень; близько 1,5 тис. жінок помирають від рук власних чоловіків.

Водночас дослідження свідчать, що попри окреслені економічні і психологічні втрати від домашнього насильства, є й наслідки «віддалені у часі»: діти постраждалих матерів у 6 разів частіше здійснюють суїцидальні спроби; половина дітей цієї категорії у подальшому зловживають наркотичними речовинами; майже 100% матерів, постраждалих від домашнього насильства народжують хворих дітей.

Проте, лише 10% постраждалих звертаються за допомогою: дослідження Інституту демографії і соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН виявили, що щорічно 1,1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім’ї, але більшість з них мовчать.

На основі досвіду особистої діяльності у якості сімейної радниці Сумщини (з 2019 року) та досвіду сімейних радників (-ць) інших областей нашої країни, можемо стверджувати, що у контексті завдань профілактики домашнього насильства в Україні, попри прийнятий «Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» зусилля залишаються недостатніми. Зокрема, мобільні бригади, через обмеженість бюджетних коштів у провінційних містах, зазвичай, діють лише на папері; продовжують спостерігатися випадки недостатньої компетентності щодо розпізнавання певних видів домашнього насильства або навіть його толерування представниками служб, які мають захищати осіб від цієї протиправної поведінки щодо них.

Також, на жаль, поширеною стала «традиція» здійснювати профілактичні заходи щодо профілактики домашнього насильства та насильства за ознакою статі лише у межах Міжнародної акції «16 днів проти насильства» та із застосуванням усталених методів (соціальна реклама, фотовиставки, бесіди тощо).

Окреслена ситуація свідчить про існування *суперечностей* між: декларацією державою Україна захисту особистості від усіх форм насильства (у тому разі у сім'ї) та гострим станом проблеми домашнього насильства в українському суспільстві; між розробленою концепцією протидії домашньому насильству на основі взаємодії різних суб'єктів та недостатнім рівнем її реалізації; між ступенем вагомості профілактики у запобіганні домашньому насильству та ролі освітніх закладів як провідних інститутів соціалізації та, переважно, формальному й епізодичному її здійсненню у відповідних установах.

Схарактеризована актуальність та виявлені суперечності зумовили вибір теми магістерського дослідження: «Комплексний підхід до профілактики домашнього насильства в Україні».

Мета дослідження – на основі аналізу теоретико-методологічних засад профілактики домашнього насильства та практичного вивчення впливу гендерних стереотипів на прояви насильницької поведінки учнівської молоді, розробити інтерактивну технологію для профілактики домашнього насильства серед цієї категорії дітей.

Завдання дослідження:

- проаналізувати профілактику домашнього насильства як актуальну наукову проблему;
- схарактеризувати вітчизняну систему профілактики домашнього насильства;
- вивчити рівень гендерної обумовленості проявів насильства серед учнів підліткового віку;
- здійснити розробку сучасної інтерактивної технології щодо запобігання домашньому насильству та гендерно зумовленому насильству.

Об'єкт дослідження – домашнє насильство.

Предмет дослідження – профілактика домашнього насильства в Україні.

Методи дослідження:

- теоретичні (для визначення змісту ключових понять дослідження, зокрема домашнього насильства, його форм, асид та принципів профілактики та ін.): аналіз, синтез, порівняння, систематизація; емпіричні (для збору інформації щодо наявного рівня проблеми домашнього насильства в Україні та виявлення основних механізмів державної політики з профілактики вищезазначеного явища): контент-аналіз документів, статистичні методи обробки емпіричних даних, інтерпретація та узагальнення результатів дослідження;
- практичні: пілотне діагностичне дослідження щодо визначення ступіню поширеності гендерних стереотипів в учнівському середовищі та зв'язком їх наявності із проявами насильницької поведінки; моделювання змісту і

методики сучасної інтерактивної технології щодо запобігання домашньому насильству та гендерно зумовленому насильству в учнівському середовищі.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у здійсненні спроби об'єктивізації оцінки ефективності державної політики щодо профілактики домашнього насильства в Україні та формулюванні рекомендацій для підвищення її ефективності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання методики діагностичного дослідження та інтерактивного квесту «Стоп, насильство!» у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи а також для профілактики домашньому насильству та гендерно зумовленому насильству в учнівському середовищі.

Апробація результатів та публікації:

- 1) Полякова О. М. Просвітницько-профілактичний квест «Стоп, насильство!» як інтерактивна технологія профілактики гендерно зумовленого насильства // Сучасна соціальна робота на Сумщині: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за заг. ред. С. О. Поляченко, А. О. Полянничко, А. В. Кирилюк. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с. С. 84-103.
- 2) Полякова О. М. Соціально-педагогічні технології роботи з чоловіками, схильними до агресії / Насильство у соціокультурному вимірі сьогодення: стан, причини та механізми подолання : навчально-методичний посібник [за заг. ред. О. А. Луценко, А. О. Полянничко]. Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. – С. 145-171.

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що складає 117 найменувань та чотирьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 114 сторінок, у тому числі список використаних джерел на 14 сторінках, та трьох додатків на 33 сторінках. Робота містить 4 таблиці та 26 діаграм.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

1.1. Профілактика домашнього насильства як актуальна наукова проблема

Унаслідок плюралістичності позицій множини наукових розвідок, у різноманітних наукових доробках, що присвячені проблемі домашнього насильства наявні різні підходи до визначення змісту та співвідношення понять, які характеризують діяльність, спрямовану на зменшення масштабів даного явища – «протидія», «профілактика», «попередження», «запобігання» тощо. Ми погоджуємося з думкою А. Закалюка, що усі зазначені поняття мають загальну змістову основу, яка полягає у вчиненні дій для недопущення якогось явища, події, вчинку. Водночас, деякі з них мають різне функціональне значення і отримали на практиці окреме смислове навантаження [40, с. 319]. У своїй роботі ми будемо користуватися термінологією, зміст якої визначено у ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [84].

До сучасних стратегій (напрямів) запобігання домашньому насильству в Україні дослідники відносять: стратегію втручання у кризові ситуації; стратегію громадського впливу на злочинність; стратегію зменшення можливостей для учинення злочинів [49].

Щодо філософських, психологічних та педагогічних засад профілактичної роботи, що використані нами у написанні магістерської роботи, маємо зазначити напрацювання таких науковців та суспільних діячів, як Л. Берковиць [7], М. Ганді [17], Т. Говорун та О. Кікінежді [20], Дж. Джилліген [29], В. Дудченко [32], О. Луценко [18], В. Туляков [105] та інші.

Однією з фундаментальних праць у царині профілактики домашнього насильства нами вбачається докторське дослідження А. Благі, що присвячене проблемам кримінологічного виміру цього феномену, його

детермінації та запобіганню [8]. Водночас слід зазначити, що входження України у правовий простір Європи зумовлює стрімке оновлення нормативно-правових понять. Зокрема, якщо у доробку А. Благі досліджуваний нами феномен іменувався як «наси́льство в сім'ї», то, згідно з прийнятим у 2017 році ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», наразі він визначається як «домашнє насильство». Означене зумовлює необхідність осучаснення усього наявного наукового та методичного фонду, предметом якого є профілактика порушення прав людини у системі функціонування сім'ї як соціального інституту.

Принагідно зауважимо, що на даному етапі переважно акцент уваги дослідників зосереджений на соціально-економічних заходах запобігання домашнього насильства (наси́льства у сім'ї), адже «соціально-економічні причини завжди були і є одними з головних детермінант злочинності» [95].

Підвалини цих причин містяться у соціальній несправедливості, на якій як на платформі базуються й інші обставини. Проте у площині проблеми домашнього насильства також вагомими є і соціально-психологічні фактори розвитку особистості (теорія агресії А. Бандури).

Також частина дослідників намагається довести необхідність балансування, для утримання злочинності на більш менш соціально допустимому рівні, у державній політиці, задля чого комплексно (узгоджено) здійснювати соціальні заходи в економічній, політичній, організаційній, духовній, правовій та інших сферах. Адже «усі причини злочинів є тісно пов'язаними і не мають чітких кордонів» [2].

Водночас низка дослідників – психологи Т. Циганчук та Д. Лях – зазначають, що домашнє насильство має місце незалежно від соціального статусу, релігійних переконань, сексуальної орієнтації чи етнічного походження і першочерговість серед причин такого різновиду насильства віддають психологічним факторам [8]. Крім того, відомо, що в українському суспільстві донедавна була поширена психологія: «Б'є значить любить», а

серед правоохоронців панувала думка, що родинні конфлікти, то справи «сімейні сварки» і втручатися в них недоречно.

Ми вважаємо, що зазначені вище позиції обумовлюють необхідність приділення основної уваги, на данному етапі, у профілактиці (запобіганні) домашнього насильства в Україні, ідеологічним та організаційно-управлінським заходам.

Відповідно, науковці (Бандурка О., Журавель Т., Трубавіна І. та ін.) зауважують, що наразі активізувалася робота щодо проведення, у співпраці з громадськими організаціями, заходів серед правоохоронців, які спрямовані на підвищення їх рівня обізнаності щодо небезпечності вчинення домашнього насильства.

Зокрема, власне завдяки дослідницькій роботі, на базі Національної академії внутрішніх справ України, за сприяння представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, відбувається тренінгове навчання щодо отримання поліцейськими теоретичних знань, а також практичного опрацювання технології дій під час виїздів на виклики щодо насильства у сім'ї [10].

Водночас науковці наголошують, що такі заходи не повинні обмежуватися лише навчанням правоохоронців та залишати поза увагою інші професійні групи та соціальні прошарки. Тренерка з прав людини та гендерних питань С. Раутарінта теж акцентує на тому, що власне насильство в сім'ї – це комплексна проблема, яка, відповідно, потребує комплексних зусиль: поліція неспроможна подолати її самотужки. Повинні долучатися соціальні служби, освіта, медицина тощо [92].

Також перспективними напрямками профілактики домашнього насильства дослідники визначають:

- 1) популяризацію здорового способу життя як засобу зменшення рівня вживання алкогольних напоїв. Адже “Значна кількість щодобових повідомлень на службу “102” тим чи іншим чином пов’язані із конфліктами у родинях, виниклими на ґрунті зловживання алкоголем або якихось побутових

негараздів. Майже у всіх випадках після перевірки поліцейські оформили протоколи про адміністративне правопорушення за ознаками правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП;

2) популяризація нетерпимості до явища домашнього насильства, та інформування громадян через усі можливі засоби комунікації, куди можна і необхідно звертатися в разі виникнення такої проблеми. До того ж, має проводитися роз'яснювальна робота через ЗМІ щодо чинних правових заходів впливу на домашніх кривдників а саме: що таке домашнє насильство з точки зору закону; які форми його існують; які норми закону діють щодо цього питання; у яких випадках вони застосовуються; якими є права та обов'язки поліцейських, які виїжджають на виклик щодо вчинення домашнього насильства; які дії є необхідними з боку постраждалих для притягнення кривдника до кримінальної відповідальності тощо; які види відповідальності передбачені за домашнє насильство тощо;

3) організація психологічної допомоги як постраждалим, так і кривдникам, адже агресивна, жорстока поведінка в родині базується, насамперед, на психологічних чинниках [2].

Слушно зазначити, що визначаючи цінність ефективного зарубіжного досвіду протидії сімейному насильству, вітчизняні дослідники (А. Галай, В. Галай, Т. Лисенко) підкреслюють його системність. Основними напрямками відповідних заходів є: правова реформа з даної проблематики, удосконалення діяльності правоохоронних органів, розвиток соціальних послуг; просвітницькі програми, реабілітаційні програми [15, с. 155].

Прикладним аспектам профілактики домашнього насильства присвячені доробки: колективу кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка – стан, причини та механізми подолання насильства в умовах сучасності [71]; Г. Альбекова, Ж. Альбекова, Е. Ледовская та ін. – профілактика насильства над жінками у сім'ї засобами соціальної реклами [1]; О. Ткаленко – форми й методи діяльності органів

виконавчої влади щодо запобігання насильству в сім'ї щодо дітей [103]; Г. Горбова, В. Галуцько – проблема адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї [24]; А. Ігрушко – роль та перспективи участі освітніх установ у запобіганні домашньому насильству [45]; Д. Клепка – деякі кримінальні процесуальні аспекти запобігання домашньому насильству [47]; О. Ковальова – діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї [48]; О. Коломієць – соціально-педагогічні умови подолання сімейного насильства щодо дітей [50]; Л. Крижна – попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин [53]; Т. Леоненко – роль релігійної культури в запобіганні злочинам, вчиненим у сфері сімейних відносин [55]; Н. Лесько – колізії застосування спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї [57]; Литвинова та О. Литвинов – управлінський аспект профілактики злочинів [61]; О. Простибоженко – заборонний і обмежувальний приписи як нові підходи у протидії домашньому насильству [81]; С. Слабко – особливості правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству [96]; С. Філіппов – запобігання домашньому насильству: ризикологічний та віктимологічний напрями [106]; О. Харитонova – гендерна обумовленість домашнього насильства та українська модель кримінально-правового реагування на нього [108]; Г. Христова – спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї [111] та інші.

Активними також є наукові розвідки щодо вивчення ефективного закордонного досвіду запобігання домашньому насильству: А. Галай, В. Галай, Л. Головка та ін. [15], І. Грозовський [25], Т. Лисенко [59], Р. Половинкина [74] та інші.

Результатом описаного вище наукового пошуку а також співпраці представників різних наукових галузей та провідних громадських організацій стала розробка комплексу навчально-методичних та методичних посібників щодо профілактики домашнього насильства [13; 31; 36; 41; 42; 43; 44; 67; 70; 72; 76; 78; 92; 97; 104 тощо]. Водночас, вважаємо за необхідне знову

наголосити на необхідності осучаснення майже усього цього навчально-методичного комплексу у відповідності до зміненого у 2017 році нормативно-правового поля щодо профілактики домашнього насильства.

Як бачимо, профілактична діяльність визначається сучасними науковцями вагомою і невід'ємною складовою системи подолання проблеми домашнього насильства. Відповідно до цього, у підрозділі 1.2, ми зосередимо свою увагу на вітчизняній системі профілактики домашнього насильства.

1.2. Характеристика вітчизняної системи профілактики домашнього насильства

Ми вважаємо за необхідне, з метою дотримання вимог однозначності тлумачення науково-категоріального апарату наукового дослідження, перед характеристикою вітчизняної системи профілактики домашнього насильства окреслити зміст ключових понять нашої магістерської роботи. Ця характеристика базується на змісті ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [84].

Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Форми домашнього насильстваначаються за ознаками дії:

- сексуальне – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також

інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

- фізичне – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

- психологічне (булінг, цькування) – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- економічне – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

За ознакою об'єкта визначають такі види насильства: гендерно зумовлене (жінка/чоловік); до дітей; до літніх; до осіб з обмеженими можливостями; до осіб з ментальними чи психічними розладами; до усиновлених дітей; колишнє подружжя; наречені.

За ознакою суб'єкта насильства характеризують насильство з боку: батьків; братів / сестер; родичів; вітчима / мачухи; дітей (до літніх батьків або літніх членів родини); чоловіка / жінки.

Запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також

громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Протидія домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України (у тому числі і не-резидентами) та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

На нашу думку, у контексті традицій соціальної роботи, зміст поняття «запобігання» більшою мірою відповідає тлумаченню змісту поняття «профілактики»:

- уживання попередніх заходів, знешкодження, позбавлення чого-небудь заздалегідь (В. Бусел),
- застосування сукупності заходів з метою попередження виникнення і розвитку певних відхилень у розвитку, навчанні, вихованні (Л. Мардахаєв),
- сукупність заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню чого-небудь, на збереження порядку (О. Безпалько).

Як впливає з наведених визначень, стрижневими складовими змісту поняття «профілактика» є поняття «заходи» і «попередження».

Отже, профілактику домашнього насильства ми будемо розуміти як процес тотожний його запобіганню.

На Міністерство соціальної політики України як на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, покладено такі завдання:

- 1) формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) нормативно-правове регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) координація діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 4) забезпечення розроблення та затвердження типових програм для постраждалих осіб, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання;
- 5) забезпечення розроблення та затвердження типових програм для кривдників, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання, у тому числі з урахуванням віку, стану здоров'я, статі кривдника;
- 6) здійснення методичного забезпечення діяльності місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 7) затвердження стандартів надання соціальних послуг постраждалим особам та методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб;
- 8) здійснення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [51].

Також, на Міністерство соціальної політики України покладено і нормативно-правове регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. На підставі зазначеної правової норми Міністерством ініційовано та розроблено низку нормативноправових актів, які затверджені Кабінетом Міністрів України, або ж безпосередньо Міністерством соціальної політики України відповідно до його повноважень. Також до повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належить

координація діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [51].

У цілому, суб'єктами, що здійснюють заходи запобігання та протидії домашньому насильству визначені: 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [92].

Державна система запобігання та протидії домашньому насильству в Україні, відповідно до чинного законодавства, представлена нами у Табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Державна система запобігання та протидії домашньому насильству в Україні

№ пп	Вид суб'єктів	Перелік суб'єктів
1.	Загальні служби підтримки постраждалих осіб	• центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді • притулки для дітей • центри соціально-психологічної реабілітації дітей • соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) • центри соціально-психологічної допомоги • територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) • інші заклади, установи, організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам
	Спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб	• притулки для постраждалих осіб, • центри медикосоціальної реабілітації постраждалих осіб • кол-центр з питань запобігання та

2.		протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей • мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі • заклади та установи, призначені ВИКЛЮЧНО для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.
3.	Інші органи та установи	• служби у справах дітей • уповноважені підрозділи органів Національної поліції • органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти • органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я • центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги • суди • прокуратура • уповноважені органи з питань пробації.
4.	Фізичні особи	• громадяни України, • іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах

З огляду на те, що ми представляємо діяльність освітнього закладу, нам вбачається важливим детальніше схарактеризувати роль органів управління освітою, закладів та установ системи освіти у запобіганні домашньому насильству. МОН України у 2018 році визначив низку відповідних акцентів: потребу забезпечення підготовки фахівців відповідної кваліфікації та галузі

знань з метою належного виконання ними функцій із запобігання та протидії домашньому насильству; впровадження в освітній процес, на всіх освітніх рівнях, питань запобігання та протидії домашньому насильству; включення до освітньо-професійних програм під час встановлення державних стандартів освіти питань запобігання та протидії домашньому насильству; участь у підготовці (перепідготовці, підвищенні кваліфікації) фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству тощо [66].

Особлива увага звертається на функції закладів освіти щодо:

- виховної роботи із запобігання та протидії насильству;
- інформування (не пізніше однієї доби) Служби у справах дітей, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень;
- здійснення інформаційно-просвітницьких заходів з учасниками освітнього процесу щодо запобігання та протидії насильству;

- взаємодії з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до чинного законодавства [66].

Отже, освітні установи покликані забезпечувати методичну та інформаційну основу протидії домашнього насильства в Україні, сприяти співпраці державних та громадських установ а також налагодженню міжвідомчої співпраці, залученню громадськості у поширенні ідеології ненасильницького спілкування як запоруки успішного соціального розвитку України.

Важливим вважаємо підкреслити засади, на яких ґрунтується діяльність щодо запобігання та протидії домашньому насильству, змісту і стратегії якій присвячено ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [92]:

1) гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту

недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

2) належна увага до кожного факту домашнього насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

4) визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства;

5) повага та неупереджене і небайдуже ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

6) конфіденційність інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства;

7) добровільність отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;

8) врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;

9) ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами [92].

На наше переконання, визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства однією із засадничих тез обґрунтовує вагомість

організації та реалізації відповідної профілактичної діяльності та її визначальну роль у подоланні проблеми домашнього насильства.

Проте, на практиці, дослідники проблеми запобігання домашньому насильству в Україні [73] визначають, що аналіз спектру відповідних запобіжних заходів за характером спрямування свідчить про превалювання у них саме правових. Зокрема, ними визначені законодавчі норми, що встановлюють відповідальність для кривдника у разі вчинення домашнього насильства:

- Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07. 12.2017 р. № 2229-VIII,
- Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. 173-1) від 07.12.1984 р. № 8073-X,
- Кримінальний кодекс України (ст. 126-1 “Домашнє насильство”) від 26. 05.04.2001 р. № 2341-III.

Ми солідаризуємося з Т. Бугаєць, яка зазначає, що платформою успішної профілактики домашнього насильства є, насамперед, узгоджена і системна взаємодія відповідальних суб’єктів щодо статистичного аналізу актуальної ситуації. На жаль, проміжні висновки за підсумками 2019 року є такими:

- суб’єкти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству не збирають дезагриговані статистичні данні, а деякі з них (МОЗ та МОН) не узагальнюють інформацію взагалі;
- суб’єкти не здійснюють обмін даними між собою, що ускладнює здійснення скоординованої політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі;
- Міністерство соціальної політики України не здійснює збір усіх даних, їх аналіз та поширення результатів, статистичні дані не доступні громадськості [52].

Офіційним підтвердженням недостатньої ефективності і відсутності комплексного рівня системи запобігання та протидії домашньому насильству

в Україні є Указ Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» [89]. Цей документ окреслює провідні напрями вдосконалення діяльності щодо профілактики сімейного насильства в Україні. Серед них, зокрема, зазначено розроблення, з урахуванням міжнародних стандартів, та затвердження плану невідкладних заходів, спрямованих на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, насильства за ознакою статі (передбачивши, зокрема, заходи щодо:

- розроблення та затвердження державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року;
- удосконалення координації та взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- належного кадрового забезпечення спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, підвищення рівня професійного розвитку фахівців у цій сфері; актуалізації діяльності Міжвідомчої ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми;
- забезпечення імплементації принципів ненасильницької поведінки та недискримінації в освітній та виховний процес у закладах освіти, дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, формування у всіх учасників процесу навичок толерантної поведінки, спілкування та взаємодії, удосконалення діяльності шкільної психологічної служби;
- підтримка ініціатив громадськості з проведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування у суспільстві нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки, підвищення рівня обізнаності населення про форми, причини і наслідки домашнього насильства, види та способи одержання допомоги постраждалими особами та ін.

Незначний успіх морально-правового підходу до запобігання насильству, як зазначає Джеймс Джилліген, потребує перенесення акцентів на здійснення профілактики насильства ненасильницьким шляхом [29, с. 7]. Дослідник наголошує на тому, що емпірична перевірка гіпотези про впливовість покарання як запобіжника насильства засвідчила б зворотній результат. А саме – покарання є найбільш потужним стимулом насильницької поведінки з тих, які будь-коли виявлено. Покарання призводить до насильства. До того ж само по собі, є однією з його форм. Саме тому морально-правовий підхід до регуляції насильства супроводжувався постійним підвищенням рівня насильства [29, с. 20].

На думку прибічників ненасильницького впливу, найбільш значущим фактором для запобігання насильству є те, що воно є оумовленою дією. Тому для запобігання насильству необхідно реконструювати умови, які його спричиняли: «змінити індивідуальні і суспільні форми відносин та поведінку, які зазвичай викликають насильство. Якщо припинити викликати насильство, воно зникне само по собі. У суспільстві наявний високий рівень насильницьких злочинів тому, що соціально-економічне життя облаштоване саме так, а не інакше. Насильство в житті людей свідчить про те, що доводиться платити високу ціну за підтримання такого порядку» [29, с. 91].

Учений одстоює думку, що стратегією профілактики насильства є створення соціальних і психологічних умов, які сприяють мінімальному впливу чинників, що викликають почуття сорому, та максимальному використанню ненасильницьких засобів для позбавлення від будь-якого почуття сорому, щоб люди могли зберігати почуття власної гідності та самоповаги, не порушуючи почуття гідності та самоповаги інших [29, с. 155].

У контексті предмета нашого магістерського дослідження теорія ненасильства заслуговує на увагу. Ненасильство ми розуміємо як ненасильницьку боротьбу за людську свободу. Зміст позитивної соціальної дії ненасильства характеризується трьома аспектами: непротивлення,

пасивний опір і активна дія. Саме останній містить у собі найбільш потужний конструктивний заряд тає умовою успіху у боротьбі з насильством [7, с. 223].

Ненасильство не є призначенням лише святих і аскетів. Воно є шляхом для усіх простих людей. «Ненасильство, — писав М. Ганді, — закон нашого виду, як насильство — закон звірів. У тварині дух спить, і вона не знає іншого закону, крім закону фізичної сили. Гідність людини вимагає підпорядкування вищому закону, підпорядкування силі духу» [17, с. 38–41].

Стамбульська конвенція визначає, що насильство щодо жінок, у тому числі й домашнє насильство, є гендерно зумовленим явищем, і закликає сторони включати гендерну перспективу до процесу виконання положень цієї Конвенції та оцінку їхнього впливу [83]. Викладені у ній зобов'язання визначають основні напрями державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству щодо жінок. Її основу становить так звана концепція чотирьох «П»: профілактика (англ. «prevention»), захист (англ. protection), кримінальне переслідування (англ. «prosecution») та комплексна, всеосяжна політика (англ. «comprehensive policies»).

Низка вітчизняних наукових досліджень [18; 20; 23; 62; 80; 99; 108 та ін.] підкреслюють взаємозв'язок проблеми впливу гендерних стереотипів на суспільство з проблемою попередження та подолання практики насильницької поведінки: для маскуліnnих культур ідея насильства є природною, оскільки власне перевага сили інтерпретується як інструментальність, — змагальність, суперництво, владність, патерналізм, холодний розрахунок, орієнтація на результат попри все тощо.

Щодо Сумської області, проблема деконструкції гендерних стереотипів та зниження проявів насильницької поведінки стоїть надзвичайно гостро. Вірусна природа насильства, у сполученні з культом маскуліnnості зумовлює його стрімке поширення в освітніх закладах. Практичне підтвердження актуальності цієї проблеми було отримано в результаті регіонального

соціологічного дослідження (2016 рік) за замовленням Департаменту освіти і науки Сумської ОДА.

Саме тому ми вважаємо, що домашнє насильство – це насамперед гендерна проблема, що породжена особливостями українського менталітету. Вона, як зазначає Я. Возняк, має витoki в патріархальних установах та стереотипах, що більшості з нас прищеплюються у процесі первинної соціалізації – з дитинства [14].

Отже, ми переконані, що у процесі профілактики домашнього насильства варто приділяти набагато більшу увагу питанням виховання дітей «саме в плані того, на яких засадах будувати сім'ю, якими мають бути стосунки та взаємні обов'язки в сімейному колі, адже соціальна ситуація в Україні така, що не кожен має досвід моделей взаємовідносин у сім'ї. Для прикладу, такі повноваження можуть перебрати на себе заклади освіти» [14].

З'ясовано, що освіта, серед усіх складників гендерної гармонізації суспільства, відіграє визначальну роль у забезпеченні гендерної рівності. Відповідно, вона є одним із центральних суб'єктів оптимізації профілактичної роботи щодо проблеми домашнього насильства з позицій методології гендерного підходу.

Висновки до Розділу 1

Аналіз джерельної бази дослідження засвідчив актуальність проблеми профілактики домашнього насильства, її багатогалузевий та інтегративний характер а також виявив певну складність вивчення стану розробленості даної проблеми у науковому полі. Останнє зумовлено:

- 1) змінами у тезаурусі досліджуваної нами проблематики, згідно з новим ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», завдяки прийняттю якого термін «насильство в сім'ї» було замінено на термін «домашнє насильство»,
- 2) складністю і неоднозначністю витлумачення кваліфікаційних ознак злочину «домашнє насильство», яке зумовлює пропозиції науковців

уведення у нормативно-правове поле нового терміну «злочини, пов'язані із домашнім насильством».

Характеристика державної системи запобігання та протидії домашньому насильству в Україні виявила:

- 1) багаторівневність компонентів системи запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) визначеність комплексу засад функціонування цієї системи, серед яких провідне місце посідає превентивна діяльність,
- 3) суттєве превалювання в системі запобіжних заходів, за характером їх спрямування, власне правових,
- 4) провідну роль і функції системи освіти у профілактиці домашнього насильства;
- 5) гендерну зумовленість домашнього насильства, у тому разі щодо жінок.

Означені положення стали основою для розробки і здійснення діагностичного дослідження та моделювання інтерактивної технології профілактики домашнього та гендерно зумовленого насильства, характеристиці яких присвячено другий розділ нашої магістерської роботи.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Вивчення рівня гендерної обумовленості проявів насильства серед учнів підліткового віку

Як нами було з'ясовано, характеристики проблеми поширення насильницької поведінки в українському соціумі, у тому разі у контексті проблеми домашнього насильства, обумовлюють необхідність її моніторингу з урахуванням гендерного контексту, як інструменту визначення основоположних засобів відповідної профілактичної роботи.

Відповідне дослідження проводилося на базі п'яти районів Сумської області: Білопільський, Лебединський, Недригайлівський, Путивльський, Роменський. У кожному районі було обрано по 5 пілотних освітніх закладів, які погодилися взяти участь у спільній роботі з дослідження та розв'язання проблеми (загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 м. Білопілья, КУ «Педагогічне училище імені А. С. Макаренка» Лебединської районної ради, Недригайлівська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів, Путивльський педагогічний коледж імені С. В. Руднева, Роменський коледж КНТЕУ імені В. Гетьмана). Варто зауважити, що суттєвих розбіжностей у даних, отриманих від міських шкіл та шкіл із сільської місцевості, кількість учнів з яких була однаковою, помічено не було.

Форма дослідження – письмове опитування учнів, віком 14-16 років, зазначених освітніх закладів за допомогою 2 напівзакритих анкет (Додаток А, Додаток Б). З метою об'єктивізації відповідей анкетування здійснювалося у анонімному режимі. Усього у дослідженні взяли участь 505 осіб з п'яти районних міст Сумської області.

Дослідження здійснювалося протягом вересня-грудня 2019 року у два етапи. На першому етапі було визначено методологію, розроблено програму та інструментарій, сформовано вибірку з відбору респондентів. На другому

етапі було здійснено польові роботи (збір інформації), комп'ютерну обробку, побудову таблиць та обробку й узагальнення їх даних а також підготовлено звіт.

Обробка анкет здійснювалася за допомогою програми «ОСА», що дозволило виявити зв'язки і залежності досліджуваних явищ відповідно до визначених діагностичною методологією параметрів.

Мета дослідження – схарактеризувати гендерні стереотипи як чинник прояву насильницьких дій в Сумському регіоні.

Зазначена мета зумовила виконання двох провідних завдань дослідження:

1. З'ясування ступеню гостроти проблеми проявів насильницької поведінки в учнівському і студентському середовищі Сумського регіону та їх сім'ях.

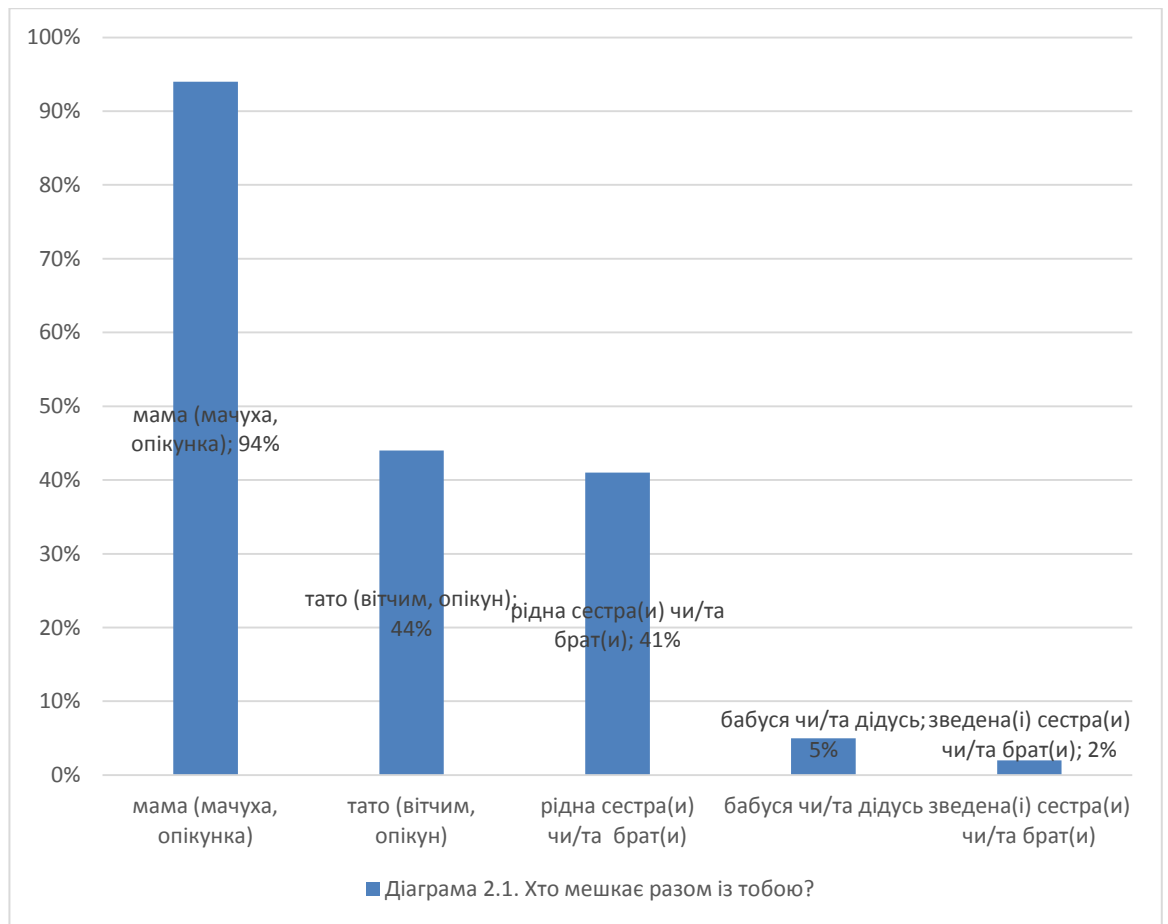
2. Виявлення рівня поширеності гендерних стереотипів в учнівському і студентському середовищі Сумського регіону та їх сім'ях.

У якості центральної робочої гіпотези було прийнято тезу про те, що гендерні стереотипи чинять суттєвий вплив на прояви насильницької поведінки, пропагуючи перевагу силової взаємодії як на родинному, так і на суспільному рівнях взаємодії.

Для виконання першого завдання діагностичної роботи, на основі методології Дослідження проекту Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні», здійсненого спільно з Київським міжнародним інститутом соціології, нами було розроблено напівзакриту анкету, що складалася з 35 запитань та запитань-тверджень.

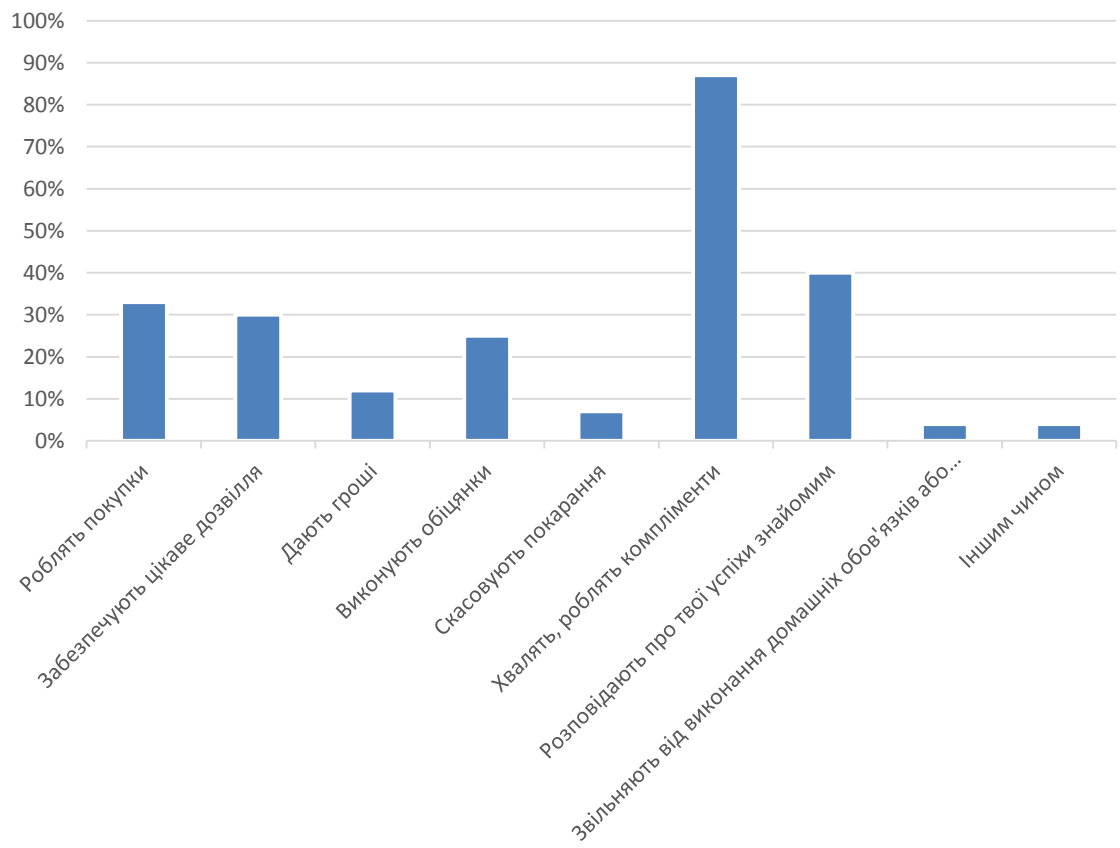
На основі обробки та аналізу інформації можна зробити такі висновки:

Серед респондентів більша частина (56%) проживають без батька. На запитання **«Хто мешкає разом із тобою?»** респонденти відповіли: мама (мачуха, опікунка) – 94%, тато (вітчим, опікун) – 44%, рідна сестра(и) чи/та брат(и) – 41%, зведена(і) сестра(и) чи/та брат(и) – 2%, бабуся чи/та дідусь – 5 %. Розподіл відповідей зображено на Діаграмі 2.1.



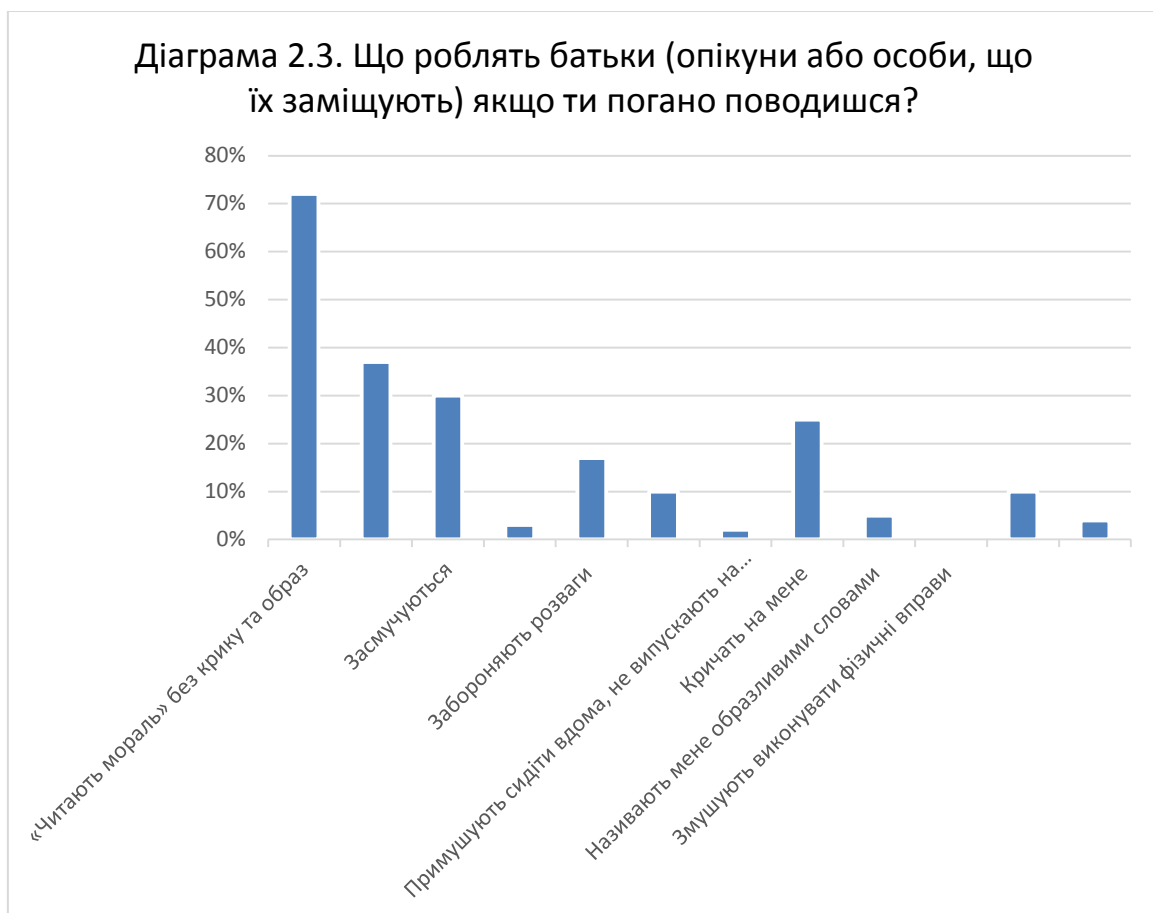
Результати обробки відповідей на запитання **«Як твої батьки (опікуни або особи, що їх замінюють) заохочують твої успіхи, гарну поведінку?»** засвідчили перевагу нематеріальних засобів (87%) заохочення батьками бажаної поведінки від дитини та значну їх спрямованість на отримання зовнішніх підкріплень щодо позитивних оцінок їх дітей (40%). Водночас, сукупність відповідей «дають гроші» – 12%, «роблять подарунки, покупки» – 33% та «забезпечують цікаве дозвілля» – 30%, яка становить 75%, засвідчує потужність матеріальних стимулів у площині спілкування «батьки – дитина». Окрім того, виявляємо такі важелі впливу на дитину, як скасування покарання – 7%, звільнення від виконання домашніх обов’язків або роботи по господарству – 4% та інші – 4% (Діаграма 2.2.).

Діаграма 2.2. «Як твої батьки (опікуни або особи, що їх замінюють) заохочують твої успіхи, гарну поведінку?»



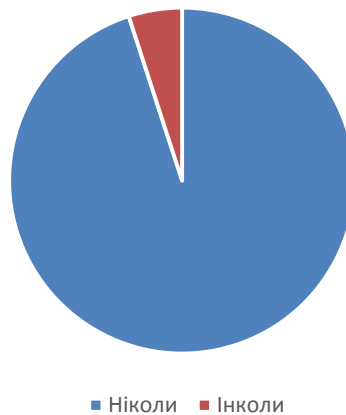
У відповідях на запитання «**Що роблять твої батьки (опікуни або особи, що їх замінюють), якщо ти себе погано поводиш?**» можна побачити низку варіантів насильницьких дій батьків щодо дітей, як от: кричать на мене – 25%, не розмовляють зі мною протягом певного часу – 10%, називають мене образливими словами – 5%, примушують мене додатково виконувати хатню роботу – 4%, примушують сидіти вдома, не випускають на вулицю або забороняють спілкуватись з друзями 2%, змушують виконувати фізичні вправи – 0,4%, ставлять в куток або в якесь інше місце для покарання – 0,4%. Питома вага сукупності таких насильницьких дій батьків щодо дітей є досить високою – становить 46,8%. Водночас, виявлено суттєве переважання ненасильницьких прийомів батьківської взаємодії у випадках провини дитини: «читають мораль» без крику та образ – 72%, змушують виправити погані наслідки такої поведінки – 37%, засмучуються – 30%. Частка батьків, за свідченням учнів, вдається до «межових», з точки зору

стратегії ненасильницької взаємодії, засобів корекційного впливу на дітей: забороняють розваги – 17%, відбирають або забороняють користуватися певними речами (наприклад, мобільним телефоном, комп'ютером, телевізором тощо) – 10%, позбавляють кишенькових грошей або грошей на певні покупки (солодощі, кіно тощо) – 3%. Факти жорстокого поводження батьків з дітьми респонденти заперечили: б'ють рукою – 0% відповідей, б'ють ременем (паском), лозиною тощо – 0%, б'ють тим, що потрапить під руку – 0%, закривають в приміщенні (в кімнаті, туалеті, підвальному приміщенні тощо) – 0% (Діаграма 2.3.).



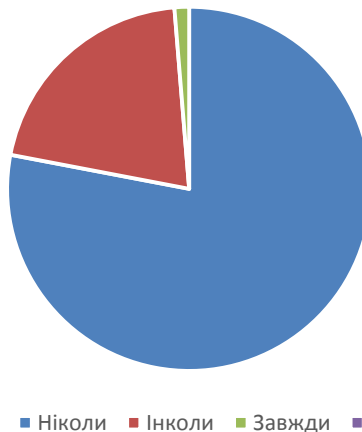
У відповідь на конкретне запитання-твердження **«Дорослі ховають мої речі, щоб я не міг (могла) вийти з дому»**, ми отримали удвічі більше негативних характеристик (5%, що у 2 рази більше порівняно з тотожним за змістом запитанням з Діаграми 1.3.): ніколи – 95%, інколи – 5%, часто – 0%, завжди – 0% (Діаграма 2.4.).

Діаграма 2.4. Дорослі ховають мої речі, щоб я не міг (могла) вийти з дому



На запитання-твердження «**Вдома мене називають образливими, принизливими словами**» ми отримали 78% заперечливих відповідей, та 22% ствердних (інколи – 20,7%, завжди – 1,3%). Отже, безпідставне психологічне насильство також присутнє у сучасних українських сім'ях (Діаграма 2.5.).

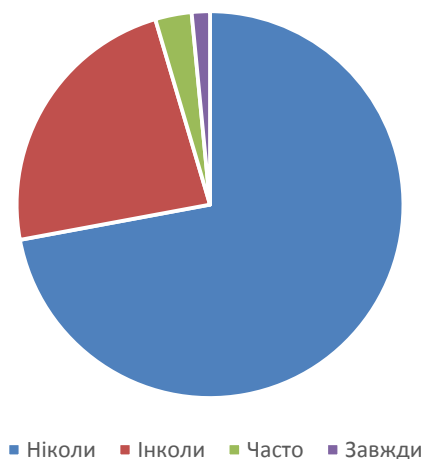
Діаграма 2.5. "Вдома мене називають образливими, принизливими словами"



Розподіл відповідей на запитання-твердження «**У нас вдома зривають злість на мені (іншому члені сім'ї, домашній тварині)**» засвідчив широку практику заміщення об'єкта агресії в родині: ніколи не стикалися з таким явищем 71% респондентів, інколи ставали його жертвами або бачили як

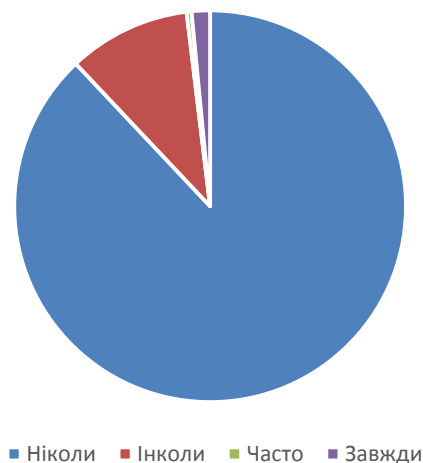
страждали інші – 23%, часто – 3% і завжди – 1,5% респондентів (Діаграма 2.6.).

Діаграма 2.6. «У нас вдома зривають злість на мені (іншому члені сім'ї, домашній тварині)»



Диференціація відповідей на запитання-твердження **«Коли мої батьки (опікуни) або родичі сваряться, один з них змушує мене його (її) підтримувати»** виявила, що у більш, ніж 1/8 випадок домашніх сварок діти опиняються у них залученими (ніколи – 87%, інколи – 10%, часто – 0,4%, завжди – 1,5%), що також є різновидом психологічного насильства (Діаграма 2.7.).

Діаграма 2.7. «Коли мої батьки (опікуни) або родичі сваряться, один з них змушує мене його (її) підтримувати»



Факти присутності вдома під час актів насильства підтвердило, у сукупності 11,4% респондентів (9% – інколи, 2,4% – часто), відповідаючи на запитання-ствердження **«Вдома під час сварки мої родичі б'ються або навмисне розбивають предмети»**. Водночас 87% респондентів дали заперечливі відповіді.

За свідченням респондентів, найбільш поширеним явищем у їх родинях, з усього спектру насильницької поведінки (37%), є психологічне насильство дорослих один щодо одного у формі вербальної агресії. На запитання-твердження **«У моїй присутності батьки (опікуни) або родичі лихословлять, обзивають один одного»** респонденти відповіли: ніколи – 62%, інколи – 33%, часто 2%, завжди 2% (Діаграма 2.8.).

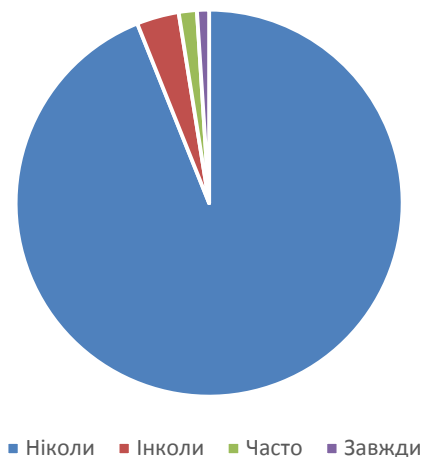


Жоден із респондентів не погодився із запитанням-твердженням **«Я пропускаю уроки в школі через травми, яких мені завдали вдома»**, а 98% категорично заперечили цей факт. Водночас 2% респондентів не надали відповіді на це запитання, що може опосередковано свідчити про наявність у них такої практики.

Характеризуючи відносини в освітніх закладах, 5,5% респондентів визнають, що відчувають примус: **«Однокласники примушують мене робити замість них домашні завдання або контрольні роботи»** (інколи –

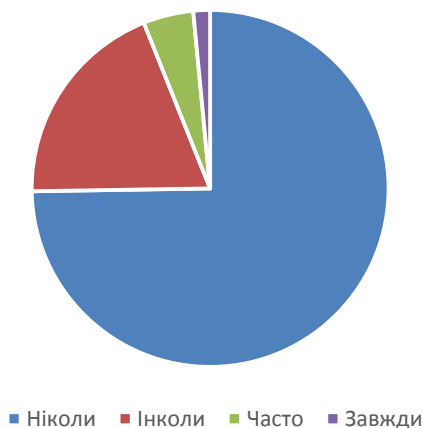
3,5%, часто – 1,5%, завжди – 1%). Водночас ніколи з таким примусом не стикалося 93% респондентів (Діаграма 2.9).

Діаграма 2.9. «Однокласники примушують мене робити замість них домашні завдання або контрольні роботи»



На жаль, серед суб'єктів психологічної агресії в освітніх закладах, на які вказали респонденти, є ті, чиї професійні обов'язки покликані всебічно захищати інтереси дитини. На запитання-твердження **«Вчителі роблять мені образливі або принизливі зауваження»** ми отримали відповіді: ніколи – 74%, іноколи – 19%, часто – 4,5%, завжди – 1,5% (Діаграма 1.10.). Порівняно з батьками, за свідченням респондентів, учителі частіше виявляють вербальну агресію щодо дітей 22% (Діаграма 1.5.) та 25% (Діаграма 2.10.) відповідно.

Діаграма 2.10. «Вчителі роблять мені образливі або принизливі зауваження»



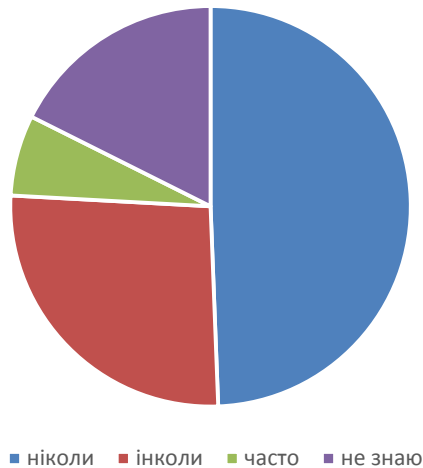
Шокуючою для нас була диференціація відповідей респондентів на запитання-твердження: **«В нашій школі трапляються випадки, коли вчителі б'ють учнів або забирають особисті речі»**: ніколи – 75%, інколи – 21%, часто – 0%, завжди – 3% (Діаграма 2.11.).



Примітним є факт, що у контексті психологічної безпеки респондентів почувають себе комфортніше з однолітками, ніж учителями. 84% учнів засвідчили, що інші учні їх ніколи не ображають, не принижують або висміюють, 14% стикаються з такими ситуаціями інколи, і 1% - часто.

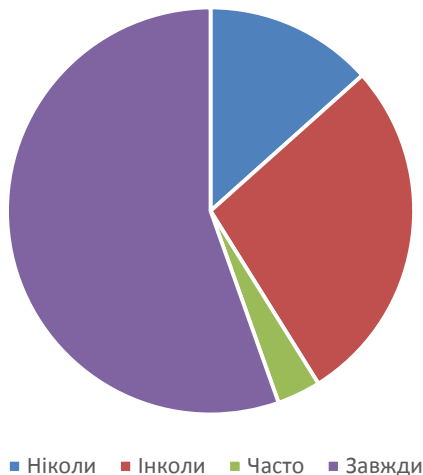
На зворотнє за змістом запитання-твердження **«Чи знущаються учні над вчителями?»** було отримано відповіді: так (таке часто трапляється в нашій школі) – 6,4%, ні – 48,5%, знаю про такі випадки від своїх знайомих учнів – 26%, не знаю – 17,3% (Діаграма 1.12.). Не дали відповіді 1,8% респондентів. Характер відповідей на поточне і попереднє запитання засвідчує більшу питому вагу насильницької поведінки від учнів до вчителів, а не навпаки.

Діаграма 2.12. Чи знущаються учні над вчителями?



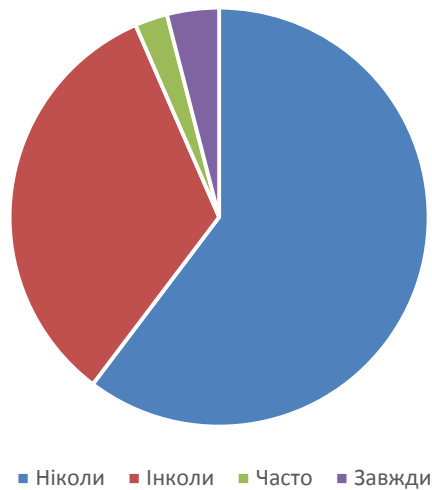
Водночас, відповіді респондентів виявили високий рівень бійок серед учнів у освітніх закладах. Тезу **«Я бачив, як учні б'ють інших учнів»** заперечило лише 29% опитуваних, інколи – 60%, часто – 7,5%, завжди – 2,5% (Діаграма 2.13.). Отже, відповідно до діагностичних даних, найбільш поширеною насильницька поведінка в освітніх закладах діагностована у площині взаємодії «учень – учень».

Діаграма 2.13. Я бачив, як учні б'ють інших учнів



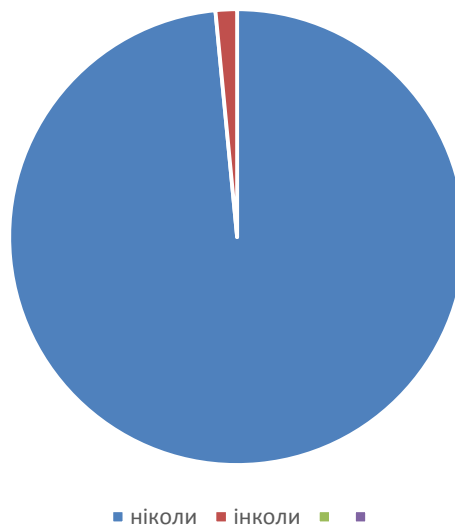
Також тривожними виявилися показники щодо порушення права на власність в освітніх закладах. На твердження **«Я бачив, як деякі учні забирають особисті речі або гроші в інших»** респонденти відповіли: ніколи 60%, інколи – 33%, часто – 2,5%, завжди 4% (Діаграма 2.14.).

Діаграма 2.14. Я бачив, як деякі учні забирають особисті речі або гроші в інших



Порівняно з вітчизняними середньостатистичними показниками, ми виявили значно менший рівень сексуального насильства щодо дітей. Так, на запитання-твердження **«Дорослі (окрім медичних працівників та батьків у ранньому дитинстві) торкались моїх статевих органів всупереч моїй волі»** було отримано відповіді: ніколи – 97%, іноколи – 1,5%, часто – 0%, завжди – 0% (Діаграма 2.15).

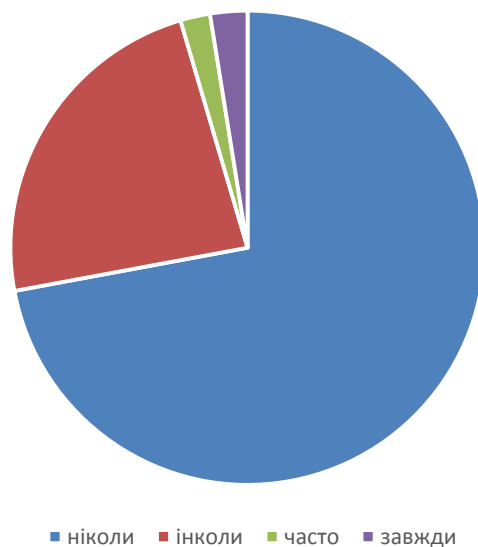
Діаграма 2.15. Дорослі (окрім медичних працівників та батьків у ранньому дитинстві) торкались моїх статевих органів всупереч моїй волі



Лише заперечливі відповіді було отримано на запитання-твердження **«Вдома мені доводилось вступати в статеві відносини з дорослими або торкатись до їхніх статевих органів»** а також на запитання-твердження **«Мене змушували вступати у статеві відносини з дорослими та тримати це у таємниці»** – «ніколи» відповіло 98,5% респондентів. Водночас, 1,5% респондентів взагалі не надали свої відповіді на це запитання, що може бути опосередкованим свідченням про наявність у цієї частки респондентів відповідного негативного досвіду.

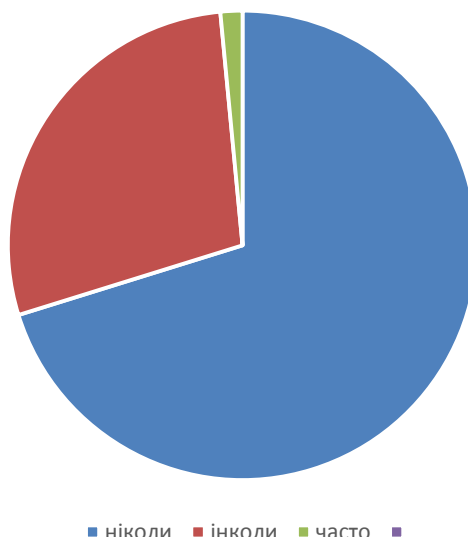
За результатами нашого опитування, вищий рівень загрози вчинення сексуального насильства над респондентами надходить не від безпосереднього кола спілкування, а у процесі он-лайн спілкування. Це демонструють відповіді опитуваних на запитання-твердження **«Чужі люди робили мені непристойні пропозиції в Інтернеті (на форумах, в чатах, соціальних мережах, електронною поштою тощо), по телефону або у листах»**: ніколи – 71%, іноколи – 23%, часто – 2%, завжди – 2,5% (Діаграма 2.16.).

Діаграма 2.16. Чужі люди робили мені непристойні пропозиції в Інтернеті (на форумах, в чатах, соціальних мережах, електронною поштою тощо), по телефону або у листах



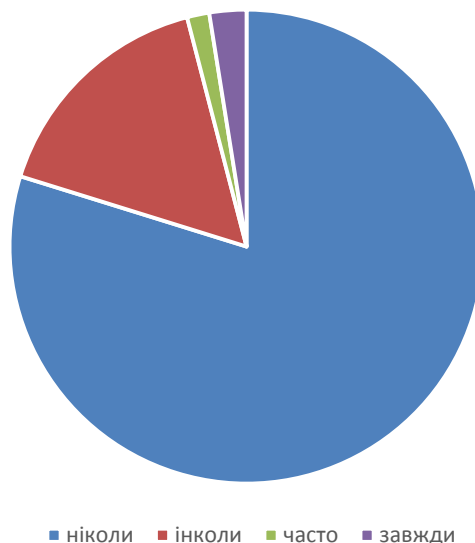
Ми отримали близькі до відповідей на дотичне запитання-твердження (Діаграма 2.14.) результати відповідей на запитання-твердження **«До школи краще не вдягати дорогий одяг та не брати коштовних речей, бо можна повернутись без них»**: ніколи – 69,5%, інколи – 28%, часто – 1,5%, завжди – 0% (Діаграма 2.17). Питома вага респондентів, які не надали відповідь становить 1%. Це означає, що менше 70% учнів почувають себе безпечно в освітніх закладах у контексті проблеми захищеності їх майна.

Діаграма 2.17. В школу краще не вдягати дорогий одяг та не брати коштовних речей, бо можна повернутись без них



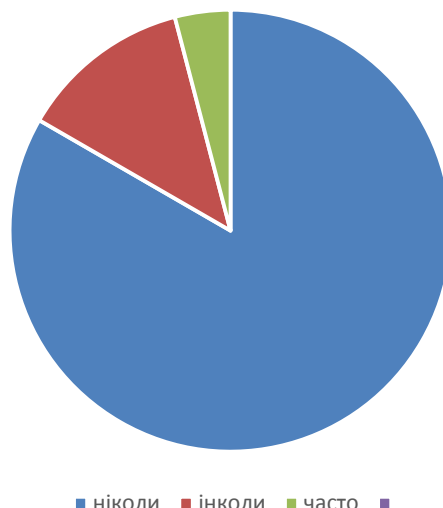
До дослідження було включено запитання щодо визначення рівня налаштованості об'єктів опитування на реалізацію насильницької поведінки. На запитання-твердження **«Якщо хтось із моїх однокласників не виконає моє бажання, він (вона) пошкодує про це»** було отримано відповіді: ніколи – 79%, інколи – 16%, часто – 1,5%, завжди – 2,5% (Діаграма 2.18). Також 1% респондентів не надав відповіді. Діагностичні дані свідчать, що готовність до реалізацію насильницької поведінки, у більшому чи меншому ступені, мають 20% опитуваних.

Діаграма 2.18. Якщо хтось із моїх однокласників не виконає моє бажання, він (вона) пошкодує про це



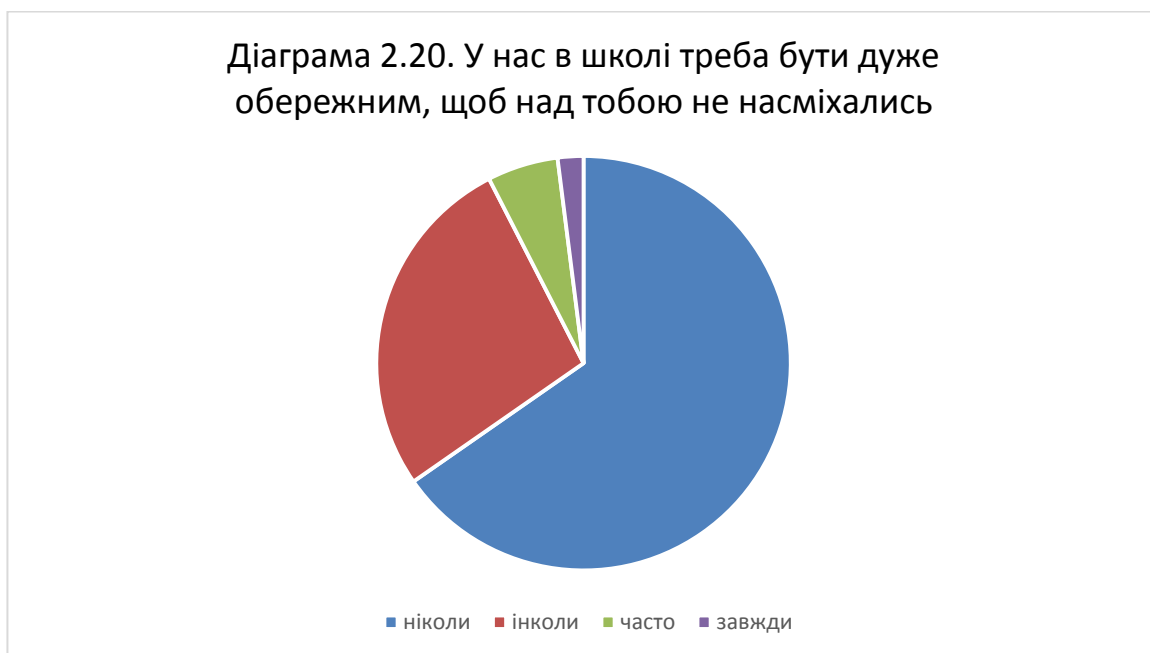
Показовими для нас стали відповіді на запитання-твердження **«Деякі учні сильніші за мене, тому я їх боюсь і намагаюсь обережно себе поводити з ними»**: ніколи – 82%, іноколи – 12,4%, часто – 4%, завжди – 0% (Діаграма 2.19.). Не надали відповіді 1,6% респондентів. Отже, 18% опитуваних не почувають себе у безпеці у класних колективах.

Діаграма 2.19. Деякі учні сильніші за мене, тому я їх боюсь і намагаюсь обережно себе поводити з ними



Кількісно-якісні характеристики відповідей респондентів на запитання-твердження **«У нас в школі треба бути дуже обережним, щоб над тобою не насміхались»** є наступними: ніколи – 65%, іноколи – 27%, часто – 5,5%,

завжди – 2% (Діаграма 2.20.). Ці дані свідчать, що більше третини (34,5%) опитуваних відчувають певні побоювання щодо збереження почуття своєї гідності в освітніх закладах.



Дещо меншого рівня гостроти, порівняно з попередніми, отримано відповіді на запитання-твердження **«Мені не хочеться йти до школи через моїх однокласників»**: ніколи – 79%, інколи – 17%, часто – 1%, завжди – 1,5% (Діаграма 2.21). Не надали відповіді 1,5% респондентів. Таким чином, майже 1/5 учнів (19,5%) притаманні характеристики депривації через проблеми у спілкуванні з однокласниками.



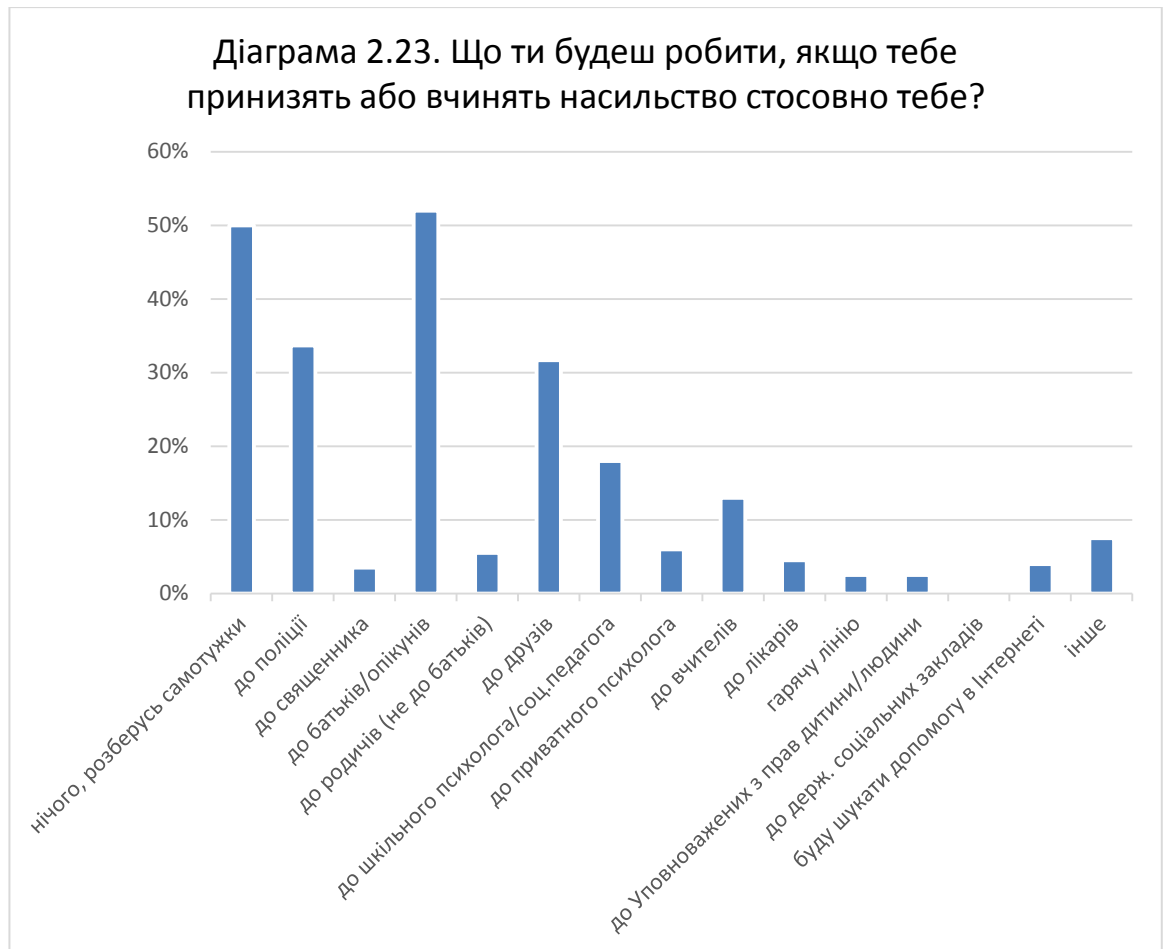
Відповіді на наступне запитання-твердження **«Мені не хочеться виходити**

на вулицю через те, як себе поведуть там деякі мої однолітки» були такими: ніколи – 62,4%, інколи – 29%, часто – 5,5%, завжди – 2%. Не надали відповіді 1,1% респондентів. На жаль, ці дані засвідчують несуттєву різницю щодо характеристик психологічного стану респондентів у контексті безпеки в освітніх закладах (Діаграма 2.21.) і «на вулиці» (Діаграма 2.22.).



З метою визначення ступіню довіри респондентів до різних суб'єктів профілактики насильницької поведінки, їм було запропоновано питання **«Що ти будеш робити, якщо тебе принизять або вчинять насильство стосовно тебе?»**, з можливістю обрати декілька варіантів відповіді. Результати були наступними: звернусь до батьків (опікунів) – 52%, нічого / розберусь сам (сама) – 50%, звернусь до поліції – 33,7%, звернусь до друзів – 31,7%, звернусь до шкільного психолога (соціального педагога) – 18%, звернусь до вчителів – 13%, інше – 7,5% (відповіді не були конкретизовані), звернусь до приватного психолога (психотерапевта) – 6%, звернусь до родичів (не батьків) – 5,5%, звернусь до лікарів – 4,5%, буду шукати допомогу в Інтернеті, у соціальних мережах – 4% (не зазначили назви мереж), звернусь до священика – 3,5%, зателефоную на «гарячу лінію» - 2,5% (жодного номеру не було зазначено), звернусь до Уповноважених з прав людини (дитини) – 2,5% (через інтернет), звернусь до державних соціальних закладів

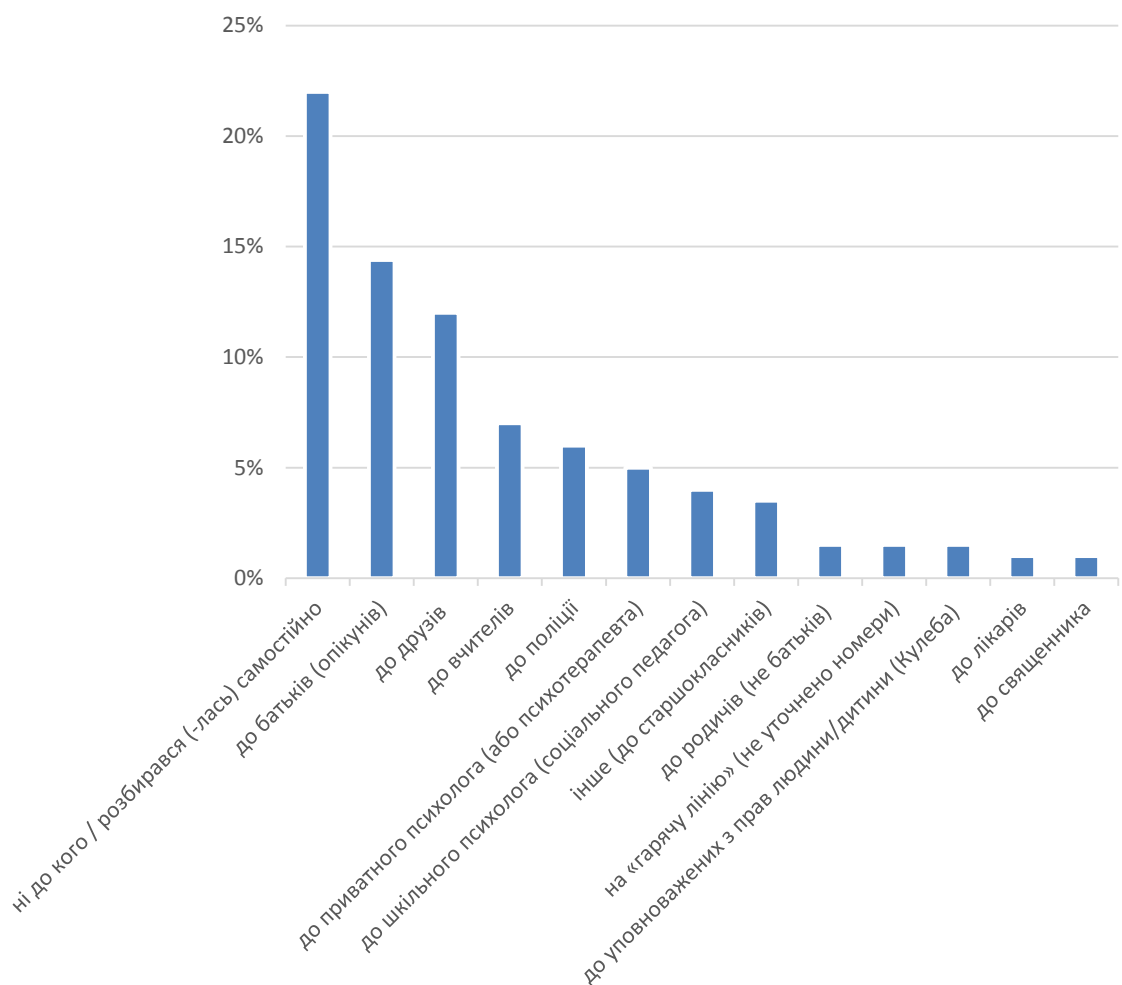
– 0,5% (не вказано назву закладу чи установи), звернусь до громадської організації – 0%. Графічно результати відповідей подано у Діаграмі 2.23.



З метою визначення вагомості ролі відповідних суб'єктів профілактики насильницької поведінки у ситуаціях практичного корекційного, втручання респондентам було запропоновано запитання **«Якщо з тобою траплялись випадки, коли тебе принижували або вчиняли насильство стосовно тебе куди ти звертався (зверталась)?»** з можливістю обрати декілька варіантів відповідей. Представляємо спектр отриманих відповідей: зі мною такого не траплялось, тому не було потреби ні до кого звертатись – 61,5%, ні до кого / розбирався (-лась) самостійно – 22%, до батьків (опікунів) – 14,4%, до друзів – 12%, до вчителів – 7%, до поліції – 6%, до приватного психолога (або психотерапевта) – 5%, до шкільного психолога (соціального педагога) – 4%, інше (до старшокласників) – 3,5%, до родичів (не батьків) – 1,5%, на «гарячу лінію» (не уточнено номери) – 1,5%, до уповноважених з прав людини/дитини (Кулеба) – 1,5%, до лікарів – 1%, до священика – 1%.

Насамперед зазначимо, що саме у відповідях на це питання ми отримали пряме визнання 39,5% респондентів у тому, що вони пережили досвід об'єкта насильницької поведінки. Додамо, що на відміну від відповідей на попереднє питання (Діаграма 2.22.), у яких серед суб'єктів захисту особистості від насильницької поведінки перед вела родина, в ситуаціях реальної взаємодії респонденти, найчастіше, намагаються вирішити проблему самотужки (22%), а потім вже вбачають у родині джерело допомоги (14,4%), наступним «агентом впливу» респондентами визначено друзів (11%). І лише потім до впливу на ситуацію респондентами запрошуються «фахівці» (Діаграма 2.24.).

Діаграма 2.24. Якщо з тобою траплялись випадки, коли тебе принижували або вчиняли насильство стосовно тебе куди ти звертався (зверталась)?



Останнє запитання анкети було спрямовано на визначення рівня обізнаності респондентів з наявністю вітчизняних законодавчих механізмів захисту дитини від насильницької поведінки: **«Як ти вважаєш, чи існує в Україні законодавство, яке захищає дітей від насильства?»** Відповіді розподілилися наступним чином: так – 75%, ні – 3%, не знаю – 21% (Діаграма 2.25.)



Аналіз змісту відповідей на відкрите запитання «так» (респондентів просили зазначити про існування яких саме нормативно-правових документів у контексті захисту дітей від насильства вони знають) дає змогу з'ясувати ступінь обізнаності опитуваних з відповідним контентом. Зауважимо, що усі подані відповіді (лише 45% респондентів з числа тих, хто обрав відповідь «так») містили неповні/невірні назви законодавчих джерел. Серед них найбільш знаними, у порядку зниження, є: Конвенція ООН Про права дитини (56%), Конституція України (45%), Закон України «Про охорону дитинства» (20%). Деякі поодинокі відповіді респондентів містили назви соціальних інститутів, у повноваження яких входить профілактика насильства над дітьми: поліція (5%), соціальні служби (5%), служби у справах дітей (5%).

Підводячи проміжний висновок щодо з'ясування ступеню гостроти проблеми проявів насильницької поведінки в учнівському і студентському середовищі Сумського регіону та їх сім'ях, можемо наголосити на гострій актуальності проблеми та наявності високого потенціалу її оптимізації засобами профілактичної роботи з приділенням спеціальної уваги, насамперед:

- просвітницькій роботі з дітьми щодо опанування ними конкретними механізмами отримання допомоги у випадках вчинення щодо них насильницьких дій,
- мотивації та навчанню вчителів, учнів та їх батьків технологіям ненасильницького спілкування.

Для виконання другого завдання діагностичної роботи, на основі методології дослідження гендерних стереотипів, нами було розроблено напівзакриту анкету щодо виявлення рівня поширеності гендерних стереотипів в учнівському і студентському середовищі, що складалася з 30 запитань та запитань-тверджень.

Результати обробки та аналізу інформації розміщені у Додатку В.

Для з'ясування впливу гендерних стереотипів на прояви насильницьких дій респондентами нами було зроблено низку співставлень змісту відповідей тих респондентів (20% від загалу опитуваних), які в анкеті щодо визначення поширеності насильницьких дій виявили готовність до дій такого виду (Діаграма 2.26).

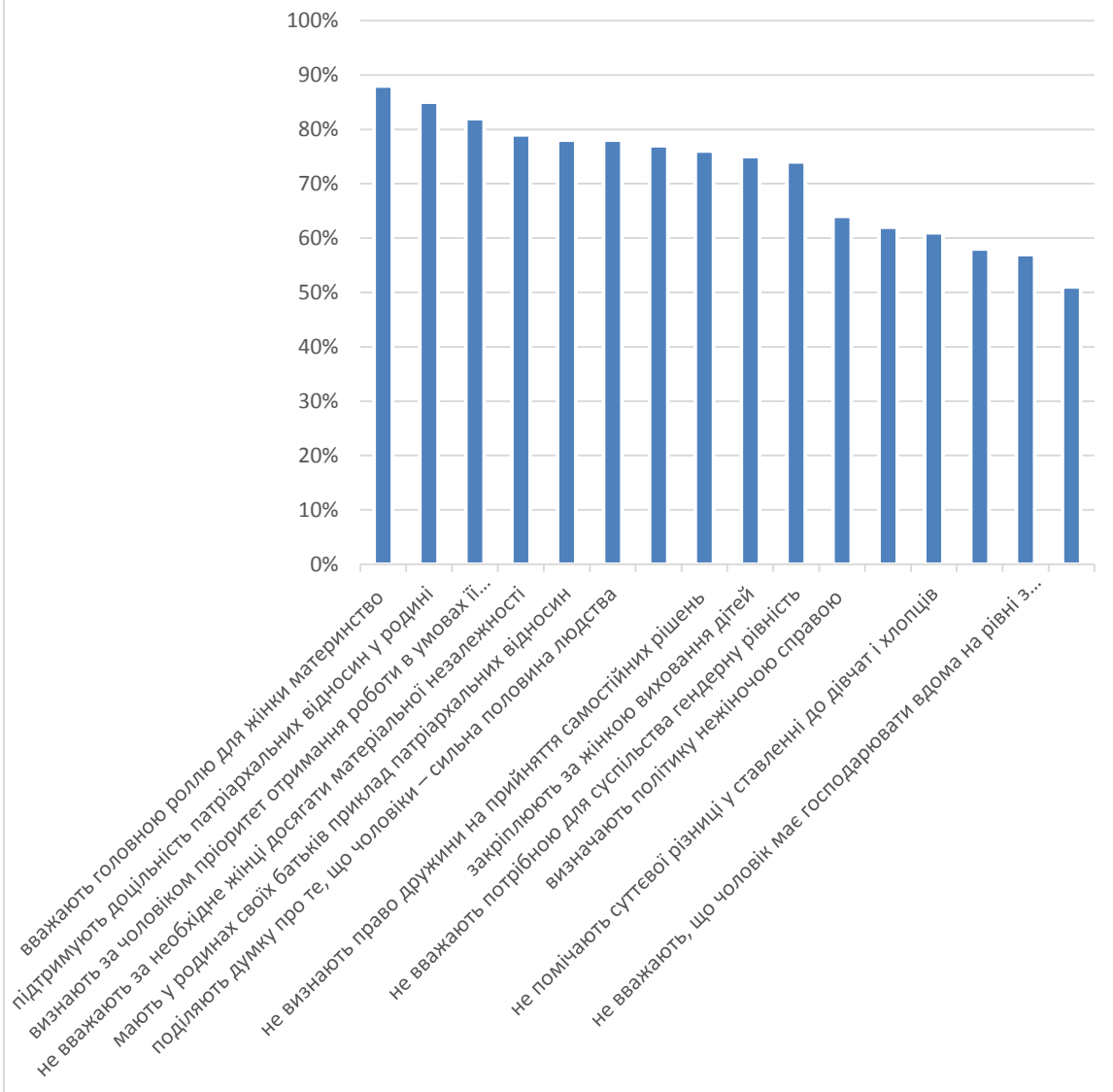
Відповідно, ми отримали діагностичні дані, що представники й представниці цієї групи:

- вважають головною роллю для жінки материнство (88%);
- підтримують доцільність патріархальних відносин у родині (85%);
- визнають за чоловіком пріоритет отримання роботи в умовах її дефіциту (82%);
- не вважають за необхідне жінці досягати матеріальної незалежності (79%);
- мають у родині своїх батьків приклад патріархальних відносин (78%);

- поділяють думку про те, що чоловіки – сильна половина людства (78%);
- визнають жінок частіше підвладними психічним розладам, депресивним та тривожним станам, більш схильними до самогубств (77%);
- не визнають право дружини на прийняття самостійних рішень (76%);
- закріплюють за жінкою функцію виховання дітей (75%);
- не вважають потрібною для суспільства гендерну рівність (74%);
- визначають політику нежінчою справою (64%);
- не визнають, що причиною сімейного насильства є прагнення до влади і контролю (62%);
- не помічають суттєвої різниці у ставленні до дівчат і хлопців (у середньому 61%);
- вважають, що жінка повинна підлаштовуватися під чоловіка, забезпечувати його спокій і комфорт (58%);
- не вважають, що чоловік має господарювати вдома на рівні з дружиною (57%);
- не поділяють думку про те, що чоловіки – сильна половина людства, не виправдана і кожна стать має свої сильні й слабкі якості (51%).

Наочно отримані дані розміщено у Діаграмі 2.26.

Діаграма 2.26. Поширеність гендерних стереотипів у свідомості респондентів, які виявили готовність до насильницьких дій



Таким чином, гіпотеза, висунута на початку дослідження підтверджена отриманими діагностичними даними: гендерні стереотипи чинять суттєвий вплив на прояви насильницької поведінки, пропагуючи перевагу силової взаємодії як на родинному, так і на суспільному рівнях взаємодії. Відповідно, актуальним завданням профілактичної роботи щодо проблеми домашнього насильства є її здійснення на засадах гендерної методології.

2.2. Просвітницько-профілактичний квест «Стоп, насильство» як сучасна інтерактивна технологія

При розробці профілактичних технологій необхідною умовою є урахування актуальних суспільних викликів. Інформаційне суспільство проголошує нові умови для добору форм соціальної роботи у контексті питання ефективності їх впливу:

- лавиноподібне зростання кількості інформації (четверта суспільна революція, інформаційна), у сукупності з підвищенням рівня її доступності, ставлять під загрозу тезу про слово людини як переважний засіб соціального впливу у системі формальної і неформальної освіти;
- поява нових джерел інформації та зміна пріоритетів серед них (друковані поступаються електронним) формують особливий тип світосприйняття сучасної людини: «шоу-мислення» та «кліпове мислення»;
- тяжіння культурного ядра суспільства до асиміляції субкультурних груп сприяє становленню т. з. «культури інтегрованих спільнот»;
- стрімке підвищення темпів соціальної мобільності, інтенсивності різноспрямованих соціальних впливів зумовлює тимчасову руйнацію і перебудову системи соціальних цінностей, зокрема викликають так звану кризу гуманізму (кризу віри в людину, сім'ю);
- через зростаючий темп економічного і технічного розвитку, стрімкість оновлення знань і змін умов праці та побуту стають помітнішими соціально-культурні відмінності між представниками різних поколінь.

Вище наведені фактори формують (Нейл Хау, Уільям Страусс, Галина Лактіонова та ін.) нове покоління молоді – найактивнішої соціальної групи – покоління Y, покоління NEXТ, покоління Мережі, покоління Міленіум з притаманними йому відмінними характеристиками сприйняття соціального простору та власної місії у ньому:

- невпевненість у суспільній корисності держави / представників влади, уміння коритись обставинам;

- вищий ступінь свободи у міжособистісних стосунках з одночасним скороченням питомої ваги часу безпосереднього спілкування на користь віртуальних контактів, а отже – нижчий ступінь розвиненості комунікативних умінь;
- споживацьке ставлення до формальної і неформальної освіти («Навіщо це мені потрібно?»);
- низький рівень самодисципліни і громадської активності, її підміна квазіактивністю (через соціальні інтернет мережі);
- падіння довіри до авторитетів і традиційних джерел знань;
- поширення феномену «кліпової культури» (Е. Тоффлер) / «кліпового мислення» (Ф. Гіренок, К. Фрумкін).

Сутнісною характеристикою кліпового мислення, як складової сучасної інформаційної культури, є те, що стрижнем сприйняття інформації для носія кліпового мислення стає кліп, – феномен культури, якому притаманні:

- багатоманітність образів, через які проявляється розпливчастість або пряма відсутність логіки вибору з численних (навіть нескінчених) образів реальності;
- високий рівень трансформація реальності в художньому образі кліпа та сувора самоідентифікація окремого елемента кліпу, через що формується непроникність знакових структур окремого кадру для сусіднього з ним у монтажному ряду структур-елементів;
- «...на особистісному рівні сучасну людину осаджують і засліплюють суперечливими фрагментами образного ряду, які до неї і не відносяться, але які вибивають ґрунт з-під ніг наших старих ідей, обстрілюють нас розірваними, позбавленими сенсу «кліпами», миттєвими кадрами» («Третя хвиля» Е. Тоффлер).

Такий тип мислення, кліповий (фрагментарне, мозаїчне, піксельне, колажне, калейдоскопічне слення) позначається на процесі соціалізації особистості (за Г. Бахтіною), зумовлюючи:

- масовий синдром розладу уваги;

- втрату бажань пізнання нового; знищення потреби та здатності до творчості, чому сприяє постійне використання вторинної інформації на рівні її переробки та комбінування і, як наслідок – антиінтелектуалізм та плагіат, диспропорції між формальним та дійсним рівнем знань, різке зниження коефіцієнту засвоєння знань та фактичної успішності навчання;
- нелогічність (безсистемність) у бажаннях та вчинках, – невідповідність образу думок образу життя;
- зниження здатності до аналізу та синтезу: непослідовність у прийнятті рішень щодо розв’язання проблем, навіть суто побутових, та послаблення відповідальності за їх наслідки;
- оперування тільки змістами фіксованої довжини, невміння працювати з семіотичними структурами довільної складності та зосереджуватися на певній інформації довгий час;
- «віртуальну наркоманію» та інтернет-аддикцію: залежність від пошуку інформації, комунікації в мережі та інших видів діяльності людини в інтернет просторі.

Водночас, психолого-педагогічні дослідження (А. Ісаєва та С. Малахова, Т. Семеновських та ін.) наголошують, що для успішної соціалізації людина повинна отримувати рішення на основі смислового конструкту, а не виключно на базі формальних структур без аналізу їхнього змісту.

Окреслені вище особливості світосприйняття та соціальної позиції переважної частини молодого покоління, у сполученні з принципом клієнтоцентризму, зумовлюють необхідність визначення нових пріоритетних форм соціальної роботи, надто – у просвітницько-профілактичному напрямі, який за своїми змістом і формою є наближеним до освітнього процесу.

Відповідно до вище зазначеного, нами, у межах участі у спільному проєкті кафедри соціальної роботи і менеджменту соціо-культурної діяльності Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка та Департамента соціального захисту населення Сумської обласної державної адміністрації (2017 р.), авторкою магістерської роботи було розроблено просвітницько-

профілактичний квест «СТОП, НАСИЛЬСТВО!». Зазначена інтерактивна технологія покликана конкретизувати й поглибити розуміння учнями і студентами сутності феномену насильства (насамперед, домашнього та гендерно зумовленого), його різновидів, причин і наслідків; сприяти розвиненню усвідомлення переваг ненасильницької технології щодо захисту і попередження від насильства, стимулювати навички кооперування; виховувати повагу до своїх прав та прав інших людей.

Зауважимо, що квест є формою інтеракції і розглядається як соціальне явище – складова соціокультурної сфери сучасного суспільства. Квест – (від англ. quest – «пошук») є різновидом активних інтелектуально-логічних пригодницьких ігор, що є синонімом активного соціально схвалюваного відпочинку. Основними завданнями гри такого різновиду є вирішення головоломок і різних завдань, що вимагають розумових зусиль, аналізу, швидкості прийняття рішень, узгодженості дій у групі тощо.

На наше переконання, саме квест, наразі, спроможний стати активною та дієвою технологією соціально-педагогічної профілактики.

Зазначимо, що вітчизняна соціальна робота вже має певний досвід використання квесту як освітньої соціально-педагогічної технології. Зокрема, Т. Войцях [13] характеризує квест як ігрову технологію, що має чітко поставлене дидактичне завдання, ігровий задум, визначені правила та реалізується з метою підвищення в учасників знань та умінь. Дослідниця зауважує, що організація квесту та зміст його завдань мають утворювати цілісну картину, яка забезпечує узагальнення пережитого досвіду та структурування отриманої інформації аудиторією.

У цілому, у якості методологічної основи для розробки просвітницько-профілактичного квесту нами була використана низка джерел щодо профілактичних технологій у соціальній роботі і соціальній педагогіці [4; 6; 13; 18; 20; 35; 38; 44; 66; 71; 93; 98; 104; 110; 113 та інші].

У контексті питання завдань соціальної роботи з молоддю, основними функціями, які ставить перед собою просвітницько-профілактичний квест

«СТОП, НАСИЛЬСТВО!», як інтерактивна профілактична технологія, можна вбачати наступні:

- характеристика актуального стану проблеми домашнього та гендерно зумовленого насильства в українському суспільстві;
- обговорення наслідків домашнього та гендерно зумовленого насильства для особистості, сім'ї, суспільства, держави;
- ознайомлення з різноманітними шляхами отримання допомоги у випадках домашнього та гендерно зумовленого насильства;
- сприяння діалогу, співпраці, спільному пошуку вирішення проблем;
- розвиток критичного мислення щодо аналізу та вирішення соціальних проблем;
- сприяння виробленню соціальних умінь та навичок позитивно спрямованої поведінки (ненасильницького спілкування, кооперування, громадянської відповідальності).

Протягом 2017 року силами кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка (к.п.н., доцент, завідувачка кафедри А. Полянничко, к.п.н., доцент кафедри О. Гончаренко, к.п.н., ст. викладач О. Клочко) зазначений просвітницько-профілактичний квест було проведено у низці загальноосвітніх навчальних закладах та закладів вищої освіти Сумської області (м. Білопіль, м. Лебедин, смт. Недригайлів, м. Путивль, м. Ромни). У цілому, в апробації квесту «СТОП, НАСИЛЬСТВО!» узяли участь 511 учнів / учениць. Завдяки комплексній діагностиці, колектив кафедри отримав підтвердження ефективності застосування цієї інтерактивної технології. У подальшому просвітницько-профілактичний квест «СТОП, НАСИЛЬСТВО!» щорічно проводиться у загальноосвітніх закладах м. Суми у межах проходження майбутніми фахівцями з соціальної роботи, яких готує кафедра, різних видів практик. Також технологію цього квесту опановують фахівці з соціальної роботи, які проходять підвищення кваліфікації на базі кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, згідно з угодою про співпрацю з Сумським обласним центром соціальних служб для сім'ї дітей та молоді.

Основними перевагами подання інформації для здійснення профілактики домашнього та гендерно зумовленого насильства засобами інтерактивної технології просвітницько-профілактичного квесту «СТОП, НАСИЛЬСТВО!» є:

- відсутність її зв'язку, в уявленні аудиторії, з процесом формального навчання, а навпаки – наявність аналогії з грою-квестом, що викликає зацікавлення, задоволення від участі у грі, а отже сприяє психоемоційному комфорту особистості, у стані якого профілактичний вплив є значно суттєвішим;
- відповідність потребі в активній комунікації, яка є провідною для аудиторії підліткового та юнацького віку та реалізується у форматі полілогу;
- відповідність пізнавальним потребам учасників(-ць) у сполученні із активним залученням їхніх емоцій, що збільшує ймовірність зміни їх поведінкових настанов;
- сприяння активному залученню до соціально-профілактичного впливу у руслі проблеми через групову взаємодію;
- інтенсивне залучення різних каналів сприйняття інформації: зорового, слухового, тактильного із задіянням комплексу засобів передачі інформації людини: колір, образ, звук, слово тощо;
- більш ґрунтовний аналіз поданої проблеми завдяки пошуковому характеру подання інформації;
- зниження можливості викривленого розуміння (тлумачення) пропонованої інформації завдяки її спільному обговоренню та участі фасилітаторів(-ок)-ведучих;
- можливість за відносно короткий проміжок часу продемонструвати аудиторії систему наслідків домашнього та гендерно зумовленого насильства, навчити розрізняти різновиди насильства;
- системне ознайомлення із суб'єктами допомоги у випадках насильства, включно із місцевим і регіональними рівнями;

- надання змоги аудиторії розпочати діалог з тієї проблеми, яка була для них табуованою.

У цілому зміст просвітницько-профілактичного квесту «СТОП, НАСИЛЬСТВО!» побудовано у відповідності до концепції про інтерактивні технології / методи освіти як способи організації міжособистісної взаємодії суб'єктів, що:

- спрямовані на забезпечення їхньої само- та взаємоактивності у процесі розв'язання низки освітньо-пізнавальних, комунікативно-розвивальних і соціально-орієнтаційних задач;
- здійснюються шляхом активної взаємодії учасників(-ць);
- дозволяють на основі внеску кожного(-ї) у спільну справу отримати нові знання й організувати спільну діяльність від фрагментарної взаємодії до широкої співпраці.

Тобто в інтерактивному освітньому процесі відбувається навчання один одного: його специфікою є не діалоговий, а радше «полілоговий» характер. Отже, на відміну від активних освітніх технологій / методів, які будуються на переважанні односторонньої комунікації (що організована та керована педагогом / дорослим), інтерактивні кардинально змінюють схему комунікації.

Однією з особливостей застосування просвітницько-профілактичного квесту «СТОП, НАСИЛЬСТВО!» є залучення до його роботи фасилітаторів(-ок)- ведучих.

Фасилітатор(-ка) – це особа, яка забезпечує успішну групову комунікацію: допомагає групі зрозуміти загальну мету заходу та підтримує позитивну групову динаміку на певному етапі квесту. Сприяючи комфортній атмосфері, фасилітатор(-ка) перетворює групову комунікацію на зручний і легкий процес для всіх її учасників. Особу, яка працює у фасилітаторському стилі, нерідко визначають як диригента освітнього процесу.

Фасилітатор(-ка) має керуватися такими настановами в роботі:

- заохочення і мотивація;

- віра у здібності учасників(-ць);
- кооперування;
- «емпатійне розуміння» (бачення поведінки учасника(-цю): реакцій, дій, навичок).

Дії, які виконують фасилітатори(-ки) на станціях квесту:

- допомагають учасникам(-цям) сконцентруватися на змісті та цілі завдань;
- активізують використання учасниками(-цями) роздаткових матеріалів;
- стимулюють взаємодію всередині ігрових груп;
- надають поради, що натякають учасникам(-цям) у якому напрямку потрібно мислити;
- оцінюють результати групової діяльності.

Підтримка особистої ініціативи учасників(-ць) підвищує якість і рівень засвоєння знань. Усім членам групи має бути надано достатньо часу для вироблення власних висновків за особистою ініціативою. Якщо такі висновки спочатку будуть не зовсім коректними, фасилітатор(-ка) має налаштувати аудиторію на самостійне критичне мислення, підводячи до необхідного висновку в межах 15-хвилинної сесії. Саме завдяки такій роботі, у процесі перетворення загальної інформації на особисті знання і переконання, відбувається зміна ціннісних настанов учасників квесту.

Фасилітатор(-ка) завжди має розуміти, з якою аудиторією працює, які меседжі ретранслює та як і в якій формі спілкується з учасниками(-цями). Саме фасилітатори(-ки) є відповідальними за результат роботи учасників(-ць) просвітницько-профілактичного квесту «СТОП, НАСИЛЬСТВО!».

Оволодіти фасилітуванням, новим навчальним методом, який до того ж може суперечити тривалим традиціям навчання цілої когорти професіоналів, непросто. Тим більше потрібно докласти зусиль для того, щоб зробити цей метод частиною свого мислення та рефлексії. Це можливо лише за умови, що цей новий метод є цілком зрозумілим та сприймається внутрішньо.

Практика показує, що фасилітатори(-ки), які погано володіють цим методом, намагаються перейти одразу до того, що вони вміють робити найкраще – до

фронтального викладання, а саме – до лекцій. Але такий підхід є несумісним з методом просвітницько-профілактичного квесту «Стоп, насильство!».

Непррипустимим є перетворення методики інтерактивності на «зручне та знайоме» фронтальне навчання.

Задля упередження зазначеної можливості ми наводимо у таблицях 2.1 і 2.2 рекомендації для ефективної роботи за представленою інтерактивною методикою, які допоможуть краще зрозуміти роль та завдання фасилітатора(-ки).

Фасилітатори(-ки) нерідко намагаються уникати у своїх презентаціях тих повідомлень та висловлювань, які культурно та соціально викликають у них дискомфорт. Перелік прикладів та опис різних навчальних методик допоможуть нагадати, що саме активне та інтерактивне методи навчання значно підвищують його результативність. Якщо фасилітатор(-ка) спроможний організувати мислений процес аудиторії таким чином, що вона зможе самостійно робити висновки та аналізувати наслідки, можна з упевненістю прогнозувати, що просвітницька інформація врешті-решт знайде свій благодатний ґрунт.

Таблиця 2.1.

Загальне ставлення фасилітаторів(-ок) до учасників(-ць)

Що варто робити	Чого не варто робити
Будьте: - відкритими (користуйтеся «відкритими» жестами та Ми-висловлюваннями); - доброзичливими (посміхайтесь, бажайте гарної та цікавої роботи на Станції, будьте вдячними за взаємодію); - оптимістичними (проголошуйте оптимістичні прогнози	Не спілкуйтесь з учасниками(-цями) з позиції «вчителя, який є істиною в останній інстанції», не тисніть на них авторитетом (знань, віку, статусу фасилітатора/фасилітаторки).
	Не коментуйте особистість учасника(-ці) («Ви ж розумна людина, як таке спало Вам на думку?», «Ви у нас сьогодні мовчун, чи як?», «О, Ви у цій групі просто гуру з питань здорового способу життя!»).

стверджувального типу: «Ми з вами з'ясуємо...», «Це допоможе нам добирати ресурси відновлення стану психічного благополуччя», «Ми дізнаємось про ...») до всіх учасників(-ць) незалежно від рівня їх обізнаності у проблемі та позиції, яку вони відстоюють.	
Уникайте оціночних суджень типу «правильно – неправильно», «добре – погано».	Не критикуйте твердження учасників – це створює перепони щирому спілкуванню.
Виявляйте повагу та підтримку як до аудиторії в цілому («Дякую, що завітали на Станцію», «Спасибі за щирість/оптимізм/роботу»), так і до окремих особистостей («Дякую за приклад», «Спасибі за допомогу», «Приємно, що ви такі активні», «З Вашою допомогою ми рухаємось до наміченої цілі», «Кожен має право на власну позицію», «Наш досвід – це найцінніше, що ми маємо» тощо) до думки й позиції кожного з учасників – це прояв їх життєвого досвіду	Не розмовляйте директивами, не моралізуйте і не проповідуйте («Ви маєте робити ... і не маєте робити ...», «Так розумні люди не діють», «Це аморально – насміхатися з людей слабших за себе тощо).

Таблиця 2.2.

Методрекомендації щодо оптимізації комунікації фасилітаторів (-ок)
під час роботи на станціях

Що варто робити	Чого не варто робити
Максимально використовуйте візуальні матеріали (наочність)	Не розмовляйте до стенду
Стійте з одного боку стенда обличчям до учасників(-ць), промовляйте до учасників(-ць)	Не перебивайте паузу, коли учасник(-ця) намагається підібрати фрази для висловлення своїх думок
Підтримуйте зоровий контакт із тими учасниками(-цями), які до вас говорять	Не читайте «лекції із заданої теми». Ви не повинні надавати учасникам(-цям) вичерпну інформацію з визначених питань. Ваше завдання – змотивувати аудиторію більш відповідально ставитися до проблеми домашнього насильства, у тому разі гендерно обумовленого
Попросіть учасників(-ць) стати півколом навпроти стенда для того, щоб уся група мала змогу бачити візуальні матеріали	Не залишайте місця для плутанини та неправильного тлумачення інформації, не бійтесь виправляти хиби твердження учасників(-ць), проте робіть це з повагою («Це переконання є досить поширеним у нашому з вами суспільстві, проте насправді важливо пам'ятати, що...»)
Промовляйте голосно та чітко, так, щоб усі вас гарно чули	Не «ковтайте» закінчення речень та не обривайте їх.
Мотивуйте сором'язливих учасників(-ць) висловлювати свої думки. Коректно зупиняйте тих, хто домінує в груповій дискусії. (Наприклад: «Це була гарна відповідь і я бачу, що Ви багато знаєте з цього питання,	Не змушуйте учасників(-ць) висловлювати свої думки, якщо у них відсутнє бажання говорити

проте давайте вислухаємо якогого більше думок...»)	
Спостерігайте, чи учасники(-ці) ще слідкують за процесом: якщо ваші повідомлення підтверджують вербально («так», «угу»...) або жестами (кивають), група все ще включена в роботу. Якщо ж ні, то Ви маєте знову привернути її інтерес (наприклад: «О, відповідь на питання, що зараз виникло, здивувала мене свого часу»)	Не обмежуйте свій інтерес лише активними учасниками(-цями)
Слідкуйте за часовими межами, дотримуйтесь синхронізації роботи з колежанками та колегами	Не затягуйте закінчення вашої сесії. Не дивіться весь час на годинник та не змушуйте учасників(-ць) відчувати, що в них обмаль часу і вони не встигають
Після першого сигналу координатора(-ки) про близький час закінчення роботи на Станції (12-13 хв.) ввічливо переходьте до підведення підсумків роботи.	Не завершуйте сесію передчасно та не створюйте «вакуумну паузу»
Закінчуйте сесію ключовими повідомленнями, які учасники(- ці) мають винести з вашої Станції. Наголосіть на важливості таких повідомлень	Не закінчуйте роботу з групою на Станції без підведення підсумків
Наприкінці обов'язково подякуйте учасникам(-цям) за плідну роботу та поясните їм на яку станцію вони переходять	Не відмежовуйтеся від комунікації з групою доти, поки вона не рушить до нової Станції

Потрібно окремо зауважувати на основних факторах, які можуть знизити та навіть нівелювати проведення просвітницько-профілактичного квесту «СТОП, НАСИЛЬСТВО!»:

- порушення принципу рівноправної дискусії (створення неоднорідних груп учасників(-ць): наприклад, об'єднання в одну групу дітей та дорослих тощо; надання переваг у обговоренні певним особам);
- перебирання фасилітаторами(-ками) ініціативи щодо аналізу матеріалу станції та формулюванні висновків на себе;
- недотримання правил ненасильницького спілкування (насамперед, безоціночного ставлення до учасників(-ць);
- поверхове («адже й так усе зрозуміло») обговорення матеріалу станцій або узагалі його відсутність / задовге обговорення матеріалу станцій;
- недотримання таймінгу, заявленого для проведення квесту (затримання аудиторії на триваліший час, ніж це було заплановано й обговорено);
- застосування квесту не за прямим призначенням, а для «заповнення часу»;
- ігнорування необхідності поновлювати статистичні дані, які обговорюються у грі.

Технологія роботи на кожній станції інтерактивної освітньої виставці є універсальною та складається з 5-ти етапів:

1. *Підготовчий етап:*

- оформлення стенду (обов'язково мають бути зазначені назви станцій і логотипи організацій, що реалізують квест, та їх партнерів);
- підготовка матеріалів для проведення роботи станції (картки та інші матеріали розкладені по конвертам тощо – для кожної станції є свій набір матеріалів).

2. *Привітання учасників(-ць) та оголошення цілі роботи на станції*

3. *Пояснення правил / умов роботи на станції.*

4. *Проведення станції.*

5. *Заключний етап:*

- підбиття підсумків роботи на станції/висновки;
- завершення роботи: подяка учасникам(-цям) за роботу та пояснення, на яку станцію їм слід переходити далі.

Повний зміст і технологію проведення просвітницько-профілактичного квесту «СТОП, НАСИЛЬСТВО!» подаємо у Додатку Г.

Висновки до Розділу 2

Гіпотеза, висунута на початку діагностичного дослідження підтверджена отриманими емпіричними даними (випадкова пряма вибірка склала 500 осіб з числа учнів 3 загальноосвітніх шкіл та 2 коледжів Сумської області): гендерні стереотипи чинять суттєвий вплив на прояви насильницької поведінки, пропагуючи перевагу насильницької взаємодії як на родинному, так і на суспільному рівнях взаємодії. Це підтвердило актуальність завдання профілактичної роботи щодо проблеми домашнього насильства засобами її здійснення на засадах гендерної методології.

Особливості світосприйняття сучасного молодого покоління вимагають перебудови профілактичного процесу зі зміщенням акцентів з активних на інтерактивні технології. На відміну від активних просвітницьких технологій / методів, які будуються на переважанні односторонньої комунікації (що організована та керована педагогом / дорослим), інтерактивні кардинально змінюють схему комунікації. В інтерактивному просвітницькому процесі відбувається навчання один одного: його специфікою є не діалоговий, а «полілоговий» характер, а провідною парадигмою – кооперування.

Відповідно до означених особливостей сучасного просвітницького процесу, нами було розроблено просвітницько-профілактичний квест «СТОП, НАСИЛЬСТВО!» як інтерактивну технологію профілактики домашнього та гендерно зумовленого насильства а також описано методику його проведення.

ВИСНОВКИ

Здійснене нами дослідження проблеми комплексного підходу до профілактики домашнього насильства в Україні дає підстави сформулювати висновки відповідно до сформульованих завдань:

1. Обрана проблема є високо актуальною для представників різних наукових галузей, насамперед юридичної, психологічної, педагогічної та соціальної рооти. Її багатогалузевий та інтегративний характер а також зміни у нормативно-правовому тезаурусі обумовили наявність плюралістичності щодо витлумачення цілої низки ключових понять проблеми. Активізація тематичних наукових пошуків відбулася у 2001 році, із прийняттям відповідного Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та отримала новий змістовий поштовх, у тому разі щодо оновлення понятійно-категоріального апарату, з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017р.). На сучасному етапі, в Україні, домашнє насильство трактується як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Поняття «профілактика», за своєю сутнісністю, є синонімічним до поняття «запобігання». Відповідно, профілактика домашньому насильству – це система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі

поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

2. Вітчизняна система профілактики домашнього насильства має чотирьохкомпонентний склад: 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Серед комплексу засад функціонування означених компонентів провідне місце посідає превентивна діяльність. Попри теоретичну збалансованість зазначених засад, у системі запобіжних заходів превалюють власне правові. Емпіричні дослідження вітчизняних науковців, офіційні статистичні дані, Указ Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» (2020р.) засвідчують недостатню ефективність та, по суті, відсутність комплексного підходу до профілактики домашнього насильства в Україні. Означене зумовлює необхідність цілеспрямованих зусиль щодо посилення власне профілактичної роботи, насамперед в системі освіти щодо профілактики домашнього насильства в узгодженості з гендерною парадигмою.

3. Гендерні стереотипи чинять суттєвий вплив на прояви насильницької поведінки, пропагуючи перевагу насильницької взаємодії як на родинному, так і на суспільному рівнях взаємодії. Це підтвердило актуальність завдання профілактичної роботи щодо проблеми домашнього насильства засобами її здійснення на засадах гендерної методології.

4. Специфіка світосприйняття сучасного молодого покоління вимагає перебудови профілактичного процесу зі зміщенням акцентів з

активних на інтерактивні технології. На відміну від активних просвітницьких технологій / методів, які будуються на переважанні односторонньої комунікації (що організована та керована педагогом / дорослим), інтерактивні кардинально змінюють схему комунікації. В інтерактивному просвітницькому процесі відбувається навчання один одного: його специфікою є не діалоговий, а «полілоговий» характер, а провідною парадигмою – кооперування.

У відповідності до означених особливостей сучасного просвітницького процесу, нами було розроблено просвітницько-профілактичний квест «СТОП, НАСИЛЬСТВО!» як інтерактивну технологію профілактики домашнього та гендерно зумовленого насильства а також представлено у додатках детальну методику його проведення.

Окреслені висновки не вичерпують усієї глибини проблеми вивчення комплексного підходу до профілактики домашнього насильства в Україні. Зокрема, перспективними напрямками її дослідження є розробка наскрізних профілактичних програм для загальноосвітніх закладів з урахуванням вимог інформаційного суспільства (діджеталізація профілактичної роботи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбекова Г. С., Альбекова Ж. Н., Ледовская Е. Д., Яралиева С. Ю., Джалбурова А. Т., Филина А. В. Социальная реклама как средство профилактики насилия над женщинами в семье / Г. С. Альбекова, Ж. Н. Альбекова, Е. Д. Ледовская, С. Ю. Яралиева, А. Т. Джалбурова, А. В. Филина. URL: <http://oaji.net/articles/2014/245-1393748874.pdf>
2. Бабенко А. М., Босак К. С. Профілактика домашнього насильства: реалії та перспективи / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 24-27.
3. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Х.: ХНУВС, 2011. – 308 с.
4. Безпалько О. В. Тренінг як інноваційна форма соціально-педагогічної роботи / Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 1. – С. 22–28.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 139 с.
6. Безпалько О. В., Лютий В. П. Теоретико-методичі засади здійснення комплексної соціальної профілактики негативних явищ серед вихованців колоній для неповнолітніх / Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ / СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / За заг. ред.: Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях; Авт.-упор.: Безпалько О. В., Зимівець Н. В., Захарченко І. В., Журавель Т. В., Лютий В. П., Лях Т. Л., Петрович В. С., Закусило О. Ю., Цюман Т. П. – К. : ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”, 2007. – 190 с.
7. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. СанктПетербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с.

8. Блага А. Б. Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. – 496 с.
9. Блум М. Профілактика в соціальній роботі / Енциклопедія соціальної роботи. – Т.2. – С. 369 – 375.
10. Боднар В. Є. Психологічні засади діяльності дільничного інспектора міліції з профілактики насильства у сім'ї : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2006. 182 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2007. 1736 с.
12. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї / Соціальна педагогіка: теорія та практика № 1, 2013. С. 79-85.
13. Войцях Т. В. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти: [навчально-методичний посібник] / Автор-упорядник Т. В. Войцях. – Черкаси : Черкаський ОПОПП, 2014. – 92 с.
14. Возняк Я. Проблема домашнього насильства в Україні: на чий стороні соціум? URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6941/1/99.pdf>
15. Галай А. О., Галай В. О., Головка Л. О., Муранова В. В. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству. Київ: КНТ, 2014. – 243 с.
16. Галай А. О., Гречанюк С. К., Шамрук Н. Б. Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: монографія. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. – 174 с.
17. Ганді М. Педагогіка ненасильства / пер. з англ., вст. нарис та упоряд. В. А. Василенка. Вид. 2-ге, допов. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2016. 400 с.
18. Гендерна педагогіка: навчальний посібник / за заг. ред. О. А. Луценко. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. – 304 с.

19. Глобальна консультація ВООЗ про насильство і здоров'я в сім'ї: пріоритет громадської охорони здоров'я. Женева. Всесвітня організація охорони здоров'я, 1996 (документ ВООЗ / ЕНА / EPLPOA.)
20. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 458 с.
21. Голіна В. В. Запобігання та протидія домашньому насильству: стан і перспективи його подолання в Україні / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 40-43. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
22. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
23. Гончарова Н. І. Проблема насильства в сім'ї в сучасній Україні : соціально-філософський аспект / Громадська програма співробітництва по запобіганню насильства в сім'ї / [за ред. Ф. К. Думка]. – Одеса : ОІВС, 1999. – С. 36–41.
24. Горбова Г. О., Галуцько В. В. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї : монографія. Київ : Ін-т публіч. права, 2016. 226 с.
25. Грозовський І. М. Світовий досвід запобігання домашньому насильству (історико-правовий аспект) / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 46-50. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
26. Грубеляс С. А. Адміністративно-правові та психологічні заходи дільничного інспектора міліції з попередження насильства в сім'ї / Проблеми формування іміджу дільничних інспекторів міліції в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 квітня 2004 р., Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: ПЮІ МВС України, 2004. – С. 133.

27. Дашченко О. В. Правові засади запобіганню домашньому насильству: сьогодення та перспективи / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 55-54. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
28. Денисова Т. А., Шеремет О. С. Роль управління освіти міської ради у запобіганні домашньому насильству / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 59-61. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
29. Джилліген Дж. Запобігання насильству / пер. з англ. В. В. Штенгелов. Київ : Сфера, 2004. – 168 с.
30. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї : навч.-метод. посіб. / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброда, Н. Е. Мілорадова ; за ред. Г. О. Христової. Київ : ВПК «Обнова», 2012. 140 с.
31. Дмитренко М. І., Тропін М. В., Власов П. О. Попередження насильства в сім'ї: Методичні рекомендації / Дніпропетровський юридичний інститут МВС України; УМВС України в Дніпропетровській області; Дніпропетровська громадська організація «Жіночий інформаційно-координаційний центр». – Дніпропетровськ, 2001. – 234с.
32. Дудченко В. С. Ненасилля як духовний фактор соціокультурного розвитку людства: соціально-філософський аналіз : монографія. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. 160 с.
33. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
34. Енциклопедія освіти / Акад пед наук України, головний ред В. Г. Кремень – К Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.
35. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х. : Вид. Група «Основа», 2009. – 176 с.

36. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї : метод. посіб. для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / за заг. ред. С. О. Павлиш, Г. О. Христової. Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. 364 с.
37. Євсюкова М. В. Насильство в сім'ї як порушення прав, закріплених у конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини / Форум права. – 2011. – № 1. – С. 341–347. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11emvzpl.pdf>.
38. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності / Соціальна педагогіка: навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін.: – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
39. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
40. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
41. Запобігання домашньому насильству : метод. посіб. для працівн. міліції / Т. О. Проценко, О. І. Логвиненко, І. П. Багаденко та ін. Київ : ДНДІ МВС України, 2009. – 160 с.
42. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : метод. матеріали / за ред. І. М. Трубавіної. – К. : ДЦССМ. – 2004. – 107 с.
43. Запобігання насильству в сім'ї. Практичний посібник для дільничних інспекторів міліції / Київ. Школа Рівних можливостей: Редактор-упорядник О. В. Ляковська. К., 2004. – 108с.
44. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях

Т. В., Калашник О. А. та ін. – К.: ФОП Нічога С. О. – 2020. – 196 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020>

45. Ігрушко А. Ю. Роль та перспективи участі освітніх установ у запобіганні домашньому насильству / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 70-73. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

46. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / В. О. Брижик, Т. В. Журавель, О. О. Кочемировська та ін.; за заг. ред. Т. В. Журавель, Г. О. Христової. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 238 с.

47. Клепка Д. І. Деякі кримінальні процесуальні аспекти запобігання домашньому насильству / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 83-86. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

48. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 238 с.

49. Колодяжний М. Г. Стратегії запобігання домашньому насильству в Україні / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 96-99. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

50. Коломієць О. Г. Соціально-педагогічні умови подолання сімейного насильства щодо дітей / Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2008. – №4.

51. Коментар до ЗУ "Про запобігання та протидію домашньому насильству" / кол. авт. ; за заг. ред. К. Б. Левченко, К. В. Павліченко, В. В. Чернея. – Київ : МВС України ; Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 396 с.

52. Комплексна політика та збір даних в Україні. URL: <https://rm.coe.int/ukr-comprehensive-policy-and-data-collection-in-ukraine-presentation-b/16809efc9c>
53. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2002. 206 с.
54. Левченко К. Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 420 с.
55. Леоненко Т. Є. Значення релігійної культури в запобіганні злочинам, вчиненим у сфері сімейних відносин / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 103-107. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
56. Лесько Н. В. Класифікація суб'єктів попередження насильства в сім'ї / Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 трав. 2017 р.). Львів, 2017. С. 50–51.
57. Лесько Н. В. Колізії застосування спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї / Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики : матер. наук. семінару (м. Львів, 23 черв. 2017 р.). Львів, 2017. С. 146–150.
58. Лісова М. С. Попередження та протидія насильству в сім'ї / М. С. Лісова, М. П. Савченко. – Київ: Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), 2015. – 92 с.
59. Лисенко Т. В. Міжнародний зарубіжний досвід протидії домашньому насильству / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня

- 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 110-112. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
60. Лисенко Ю. Соціально-педагогічна профілактика насильства стосовно людей похилого віку в інформаційному суспільстві. URL: <https://pedscience.sspu.sumy.ua/wp-content/uploads/2018/03/28.pdf>
61. Литвинова Г. П., Литвинов О. М. Профілактика злочинів. Управлінський аспект / Нормативно-правові аспекти та коментарі. – Херсон, 2001.
62. Марценюк, Т. О. Гендерна соціалізація як процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності / Наукові записки НаУКМА : Соціологічні науки. – 2004. – Т. 32. – С. 33-42.
63. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка та ін. Київ: КНТ, 2014. 160 с.
64. Міщик Л. І. Сучасні технології в роботі з сім'єю із проблем насильства: досвід, перспективи : метод. посіб. для студентів вузів / Л. І. Міщик, Т. П. Голованова, З. Г. Білоусова. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – 104 с.
65. Меликов Ф. А. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия насилию в семье : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2017. 187 с.
66. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист МОН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>
67. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. – Київ, 2020. – 316 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/6/471033.pdf>
68. Мінсоцполітики: Ратифікація Стамбульської Конвенції є частиною міжнародних зобов'язань України. Урядовий портал. 2014. 14 листоп. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247752814>

69. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї 2001–2011 роки / кол. авт.: О. М. Бандурка, О. Ф. Бондаренко, В. О. Брижик, та ін. ; заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко. Харків : Права людини, 2011. 240 с.
70. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. для курс. вищ. навч. закл. МВС України / А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда та ін. Київ, 2012. 246 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/1/93319.pdf>
71. Насильство у соціокультурному вимірі сьогодення: стан, причини та механізми подолання : навчально-методичний посібник [за заг. ред. О. А. Луценко, А. О. Полянничко]. Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. – 296 с.
72. Онишко Ю. В., Морозова Т. Р., Осипов О. В., Семенцул В. Е. Організація роботи органів внутрішніх справ щодо профілактики злочинів, які вчиняються в сімейному середовищі. Психологічні аспекти дій працівника міліції у випадку насильства в сім'ї (методичні рекомендації). – К., 2002. С. 11-12.
73. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
74. Половинкина Р. Ю. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству в Польщі / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 133-135. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
75. Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 27.11.2015 № 123. URL: http://old.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/216_2814
76. Полякова О. М. Просвітницько-профілактичний квест «Стоп, насильство!» як інтерактивна технологія профілактики гендерно зумовленого

- наси́льства // Сучасна соціальна робота на Сумщині: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за заг. ред. С. О. Поляченко, А. О. Полянничко, А. В. Кирилюк. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с. С. 84-103.
77. Полякова О. М. Соціально-педагогічні технології роботи з чоловіками, схильними до агресії / Насильство у соціокультурному вимірі сьогодення: стан, причини та механізми подолання : навчально-методичний посібник [за заг. ред. О. А. Луценко, А. О. Полянничко]. Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. – С. 145-171.
78. Попередження домашнього насильства : навчальний посібник для консультантів «гарячих» ліній. URL: <https://www.google.com/search?rlz>
79. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: Навч. посіб. / За заг. ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2005.
80. Проблеми насильства в сім'ї : правові та соціальні аспекти / упоряд. О. М. Руднева. – Харків : Право, 1999. – Декларация об искоренении насилия в отношении женщин, провозглашенная резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1993 года. – С. 120–128.
81. Простибоженко О. С. Заборонний і обмежувальний приписи: нові підходи у протидії домашньому насильству. Ліга.Закон. 2017. 14 груд. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/12/18/167142.htm>
82. Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи : збірник тез Обласної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.) / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. – 126 с.
83. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11.05.2011 р. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>
84. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

85. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: Наказ МОН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
86. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.-ua/laws/show/658-2018-п>
87. Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.2017 № 741. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF>.
88. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : Постанова КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#Text>
89. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства. Указ Президента України №398/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3982020-35069>
90. Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»: Наказ Мінсоцполітики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-18/print>
91. Психологія сімейних взаємин: навч. посіб. / Корольчук М. С., Криворучко П. П., Осьодло В. І. та ін. – К.: “Ніка-Центр”, 2010. – 296 с.
92. Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник / за заг. ред. А. Б. Блага – К.: ФОП Клименко, 2020. – 156 с. URL:

http://nvp.loga.gov.ua/sites/default/files/collections/gbv_guide_for_coordinators_final_web_27042020.pdf

93. Ревть А., Гриник С. Особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики насильства щодо дітей. URL:

<http://mir.dspu.edu.ua/article/view/158316>

94. Розробка системи моніторингу та оцінювання діяльності поліцейської мережі протидії домашньому насильству (Поліна) : звіт за результатами наукової роботи / Український центр соціальних реформ. Київ, 2017.

95. Семенишин М. О. Кримінологічна детермінація корисливо-насильницької злочинності / Правовий часопис Донбасу № 1 (70) 2020. URL:

<https://ljd.dli.donetsk.ua/ljd-archive/category/78-1-s?download=463:ljd-archive-2020-1-s-19-pdf>

96. Слабко С. М. Особливості правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству: міждисциплінарний комплексний підхід / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 147-149. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

97. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. : у 2 т. / за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Україна, 2013. Т. I. 136 с.

98. Соціальна робота: технологічний аспект: Навч. посібник / За ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.

99. Соціально-економічні причини насильства сім'ї в Україні : аналіз проблем та шляхи запобігання : матеріали за результатами соціологічного розслідування. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 144 с.

100. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / В. М. Бондаровська,

О. О. Кочемировська, Г. М. Лактіонова та ін.; за заг. ред. О. О. Кочемировської. Київ : Клименко Ю. Я., 2010. 372 с.

101. Ткаленко О. М. До питання про взаємодію суб'єктів попередження насильства в сім'ї щодо дітей / Юридичний науковий електронний журнал. – №1. – 2015. – С.142-146. – С.145. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2015/38.pdf.

102. Ткаленко О. М. Нормативно-правове забезпечення попередження насильства в сім'ї в Україні: стан та перспективи розвитку / Південноукраїнський правничий часопис. – №3. – 2014. – С.35-38.

103. Ткаленко О. М. Форми й методи діяльності органів виконавчої влади щодо запобігання насильству в сім'ї щодо дітей / Право і суспільство. – №3. – 2015. – С.137-142.

104. Тренінговий курс для спеціалістів Попередження, виявлення і подолання випадків насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми: тренінговий курс / Автори-упорядники: Журавель Т. В., Коробченко Н. М., Нікітіна О. М., Сафронова О. Ф. За заг. ред. О. В. Безпалько, Т. В. Журавель. – К.: ТОВ «К.І.С.», 2010. – 167 с. (затверджено Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту та рекомендовано для використання у програмах підготовки фахівців структурними підрозділами Міністерства (наказ Мінсім'ямолодьспорту від 12.12.2008, № 4907).

105. Туляков В. А. Виктимология. Социальные и криминологические проблемы: монографія. Одесса: Юридична література, 2000. – 336 с. URL: http://provizitku.ru/yourisprudenciya/fiutr/tuljakov_v_a_viktimologija_monografij_akiiev_2003_148_s.html

106. Філіппов С. С. Запобігання домашньому насильству: ризикологічний та віктимологічний напрями / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 149-153. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

107. Філософський енциклопедичний словник / за ред. М. Т. Максименко. – К., 2002. – 742 с.

108. Харитонova О. В. Гендерна обумовленість домашнього насильства та українська модель кримінально-правового реагування на нього / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 157-160. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
109. Харламова І. Попередження домашнього насильства над дітьми / І. Харламова // Соц. педагог. – 2010. – № 12. – С. 23 – 33.
110. Харченко С. Я., Краснова Н. П., Харченко Л. П. Соціально-педагогічні технології: Навч.-метод. посібник для студентів вищих навч. закладів. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 552 с.
111. Христова Г. О. Спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї / Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / Бондаровська В. М., Кочемировська О. О., Лактіонова Г. М. та ін. – К.: Вид-во ФОП Клименко Ю. Я., 2010. – 372 с.
112. Христова Г. О. Теоретико-правові засади переборення колізій у законодавстві України про попередження насильства в сім'ї / Вісник Академії Правових Наук України. – 2009. – № 2 (57). – С. 42-45.
113. Циганчук Т. В., Лях Д. Д. Причини та наслідки насильства над жінкою в сім'ї. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3530/1/2.pdf>
114. Шендеровський К. С., Софронова О. Ф. Попередження насильства в сім'ї : матеріали Жіночого Консорціуму в Україні / Психологічна газета. – 2005. – № 21 (45). – С. 5–31.
115. Шрамко С. С. Щодо об'єктів запобіжного впливу у сфері протидії домашньому насильству / Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 171-173. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>
116. Сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>

117. Сайт Всеукраїнської громадської організації «Ла СТРАДА: УКРАЇНА»
URL: <https://la-strada.org.ua/>
118. 60% жертв мовчать. Де і хто в Україні найбільше скаржиться на домашнє насильство – інфографіка. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/60-zhertv-movchat-de-i-hto-v-ukrayini-naybilshe-skarzhitsya-na-domashnye-nasilstvo-infografika-1242831.html>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Номер анкети |__|__|__|

ПРОЕКТ «ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ЧИННИК ДО ПРОЯВУ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ДІЙ В СУМСЬКОМУ РЕГІОНІ»

АНКЕТА

Доброго дня!

Перед тобою анкета, розроблена на основі Дослідження проекту Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні» спільно з Київським міжнародним інститутом соціології.

Анкета – анонімна, на ній не потрібно писати своє ім'я чи зазначати школу/коледж, у яких ти навчаєшся. На запитання анкети не існує правильних або неправильних відповідей. Нам важлива твоя думка. У колонці ліворуч, будь ласка, обведи номер відповіді, яку тиобираєш (одну або декілька, як вказано у інструкції).

Після заповнення анкети, будь ласка, віддай її представнику, який проводить опитування.

1(1т). Запиши, будь ласка, скільки тобі повних років _____

2(2т). Твоя стать _____

3(0). У якому класі (на якому курсі) ти навчаєшся? _____

4(3т). Де мешкає твоя сім'я? ТРЕБА ОБРАТИ ОДНУ ВІДПОВІДЬ

- 1) У селі
- 2) У містечку, невеликому місті
- 3) У великому місті
- 4) Зв'язків із сім'єю не підтримую (не знаю)

5(4т). Хто мешкає разом із тобою? МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

- 1) Мама (мачуха, опікунка)
- 2) Тато (вітчим, опікун)
- 3) Рідна сестра(и) чи/та брат(и)
- 4) Зведена(і) сестра(и) чи/та брат(и)
- 5) Бабуся чи/та дідусь
- 6) Інше (запиши) _____

6(5т). Як твої батьки (опікуни або особи, що їх замінюють) заохочують твої успіхи, гарну поведінку? МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

- 1) Хвалять, роблять компліменти
- 2) Дають гроші
- 3) Роблять подарунки, покупки
- 4) Виконують обіцянки
- 5) Забезпечують цікаве дозвілля
- 6) Скасовують покарання

- 7) Розповідають про твої успіхи знайомим
- 8) Звільняють від виконання домашніх обов'язків або роботи по господарству
- 9) Іншим чином (запиши) _____

7(6т). Що роблять твої батьки (опікуни або особи, що їх замінюють), якщо ти себе погано поводиш? МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

- 1) «Читають мораль» без крику та образ
- 2) Засмучуються
- 3) Кричать на мене
- 4) Змушують виправити погані наслідки такої поведінки
- 5) Називають мене образливими словами
- 6) Змушують виконувати фізичні вправи
- 7) Не розмовляють зі мною протягом певного часу
- 8) Примують мене додатково виконувати хатню роботу
- 9) Б'ють рукою
- 10) Б'ють ремнем (паском), лозиною тощо
- 11) Б'ють тим, що потрапить під руку
- 12) Ставлять в куток або в якесь інше місце для покарання
- 13) Позбавляють мене кишенькових грошей або грошей на певні покупки (солодощі, кіно тощо)
- 14) Забороняють розваги
- 15) Відбирають або забороняють користуватися певними речами (наприклад, мобільним телефоном, комп'ютером, телевізором тощо)
- 16) Примують сидіти вдома, не випускають на вулицю або забороняють спілкуватись з друзями
- 17) Закривають в приміщенні (в кімнаті, туалеті, підвальному приміщенні тощо)
- 18) Іншим чином (запиши) _____

8 (7т). Дорослі ховають мої речі, щоб я не міг (могла) вийти з дому

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

9(8т). Вдома мене називають образливими, принизливими словами

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

10(9т). У нас вдома зривають злість на мені (іншому члені сім'ї, домашній тварині)

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

11(10т). Коли мої батьки (опікуни) або родичі сваряться, один з них змушує мене його (її) підтримувати

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

12(11т). Вдома під час сварки мої родичі б'ються або навмисне розбивають предмети.

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

13(12т). У моїй присутності батьки (опікуни) або родичі лихословлять, обзивають один одного.

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

14(13т). Я пропускаю уроки в школі через травми, яких мені завдали вдома.

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

15(14т). Однокласники примушують мене робити замість них домашні завдання або контрольні роботи

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

16(15т). Вчителі роблять мені образливі або принизливі зауваження

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

17(16т). Інші учні мене ображають, принижують або висміюють

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

18(17т). В нашій школі трапляються випадки, коли вчителі б'ють учнів або забирають особисті речі.

- 1) Ніколи
- 2) Іноколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

19(18т). Я бачив, як учні б'ють інших учнів.

- 1) Ніколи

- 2) Ніколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

20(19т). Я бачив, як деякі учні забирають особисті речі або гроші в інших.

- 1) Ніколи
- 2) Ніколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

21(20т). Дорослі (окрім медичних працівників та батьків у ранньому дитинстві) торкалися моїх статевих органів всупереч моїй волі.

- 1) Ніколи
- 2) Ніколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

22(21т). Вдома мені доводилось вступати в статеві відносини з дорослими або торкатись до їхніх статевих органів.

- 1) Ніколи
- 2) Ніколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

23(22т). Мене змушували вступати у статеві відносини з дорослими та тримати це у таємниці.

- 1) Ніколи
- 2) Ніколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

24(23т). Чужі люди робили мені непристойні пропозиції в Інтернеті (на форумах, в чатах, соціальних мережах, електронною поштою тощо), по телефону або у листах.

- 1) Ніколи
- 2) Ніколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

25(24т). В школу краще не вдягати дорогий одяг та не брати коштовних речей, бо можна повернутись без них.

- 1) Ніколи
- 2) Ніколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

26(25т). Якщо хтось із моїх однокласників не виконає моє бажання, він (вона) пошкодує про це.

- 1) Ніколи
- 2) Інколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

27(26т). Деякі учні сильніші за мене, тому я їх боюсь і намагаюсь обережно себе поводити з ними.

- 1) Ніколи
- 2) Інколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

28(27т). У нас в школі треба бути дуже обережним, щоб над тобою не насміхались.

- 1) Ніколи
- 2) Інколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

29(28т). Мені не хочеться виходити на вулицю через те, як себе поведуть там деякі мої однолітки.

- 1) Ніколи
- 2) Інколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

30(29т). Мені не хочеться йти до школи через моїх однокласників.

- 1) Ніколи
- 2) Інколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

31(30т). В кожному класі повинен бути свій «цап відбувайло».

- 1) Ніколи
- 2) Інколи
- 3) Часто
- 4) Завжди

32(31т). Що ти будеш робити, якщо тебе принизять або вчинять насильство стосовно тебе?
МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

- 1) Нічого / розберусь сам (сама)
- 2) Звернусь до поліції
- 3) Звернусь до священика
- 4) Звернусь до батьків (опікунів)
- 5) Звернусь до родичів (не батьків)
- 6) Звернусь до друзів
- 7) Звернусь до шкільного психолога (соціального педагога)
- 8) Звернусь до приватного психолога (психотерапевта)

- 9) Звернувся до вчителів
- 10) Звернувся до лікарів
- 11) Телефонував (-ла) на «гарячу лінію» (Запиши, до якої організації або на який номер)

- 12) Звернувся до громадської організації (Запиши, до якої) _____
- 13) Звернувся до уповноважених з прав людини (дитини) (Познач, б-л, у який спосіб)
- 14) Звернувся до державних соціальних закладів (до яких і як саме)
- 15) Буду шукати допомогу в Інтернеті, у соціальних мережах (яких)
- 16) Інше (Запиши) _____

33(32т). Якщо з тобою траплялись випадки, коли тебе принижували або вчиняли насильство стосовно тебе куди ти звертався (зверталась)? МОЖНА ОБРАТИ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

- 1) Зі мною такого не траплялось, тому не було потреби ні до кого звертатись.
- 2) Ні до кого / розбирався (-лась) самостійно
- 3) До поліції
- 4) До священика
- 5) До батьків (опікунів)
- 6) До родичів (не батьків)
- 7) До друзів
- 8) До шкільного психолога (соціального педагога)
- 9) До приватного психолога (або психотерапевта)
- 10) До вчителів
- 11) До лікарів
- 12) Телефонував (-ла) на «гарячу лінію» (Запиши, до якої організації або на який номер)

- 13) До громадської організації (Запиши, до якої) _____

- 14) До уповноважених з прав людини (дитини)
- 15) До державних соціальних закладів (яких)
- 16) Шукав (шукала) допомоги в Інтернеті, у соціальних мережах (яких)
- 17) Інше (Запиши) _____

34(33т). Чи знущаються учні над вчителями? ТРЕБА ОБРАТИ ОДНУ ВІДПОВІДЬ

- 1) Так (таке часто трапляється в нашій школі)
- 2) Ні
- 3) Знаю про такі випадки від своїх знайомих учнів
- 4) Не знаю

35(34т). Як ти вважаєш, чи існує в Україні законодавство, яке захищає дітей від насильства? ТРЕБА ОБРАТИ ОДНУ ВІДПОВІДЬ

- 1) Так (Зазнач, яке саме)
- 2) Ні
- 3) Не знаю

ДОДАТОК Б

Номер анкети | | | | |

ПРОЕКТ «ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ЧИННИК ДО ПРОЯВУ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ДІЙ В СУМСЬКОМУ РЕГІОНІ»

АНКЕТА

Доброго дня!

Перед тобою анонімна анкета, в якій не потрібно писати своє ім'я чи зазначати школу, у якій ти навчаєшся. На запитання анкети не існує правильних або неправильних відповідей. Нам важлива твоя думка. У колонці праворуч, будь ласка, постав позначку навпроти відповіді, яку тиобираєш (одну або декілька, як вказано у інструкції).

Після заповнення анкети, будь ласка, віддай її представнику, який проводить опитування.

Запиши, будь ласка, скільки тобі повних років _____

Твоя стать _____

У якому класі (на якому курсі) ти навчаєшся? _____

№	Питання	Варіанти відповідей	Ваш вибір
1.	Хто є головою родини в родині батьків?	Батько	
		Мати	
		Обидва	
2.	Хто повинен бути головою родини?	Чоловік	
		Жінка	
		Влада повинна розподілятися на паритетних правах	
3.	Родина є джерелом добробуту	Згодні	
		Не згодні	
		Не визначилися	
4.	Хто з батьків мав або має на Вас найбільший вплив?	Батько	
		Мати	
		Обидва	
		Ніхто	
5.	Виховання дітей справа ...	Чоловіча	

		Жіноча	
		Обопільна рівною мірою	
6.	Чи повинна жінка працювати?	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
7.	Чи повинна жінка сама себе забезпечувати?	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
8.	Якщо спробувати виділити головне в такому складному понятті, як сенс буття, то я вважаю, що ...	...для жінки це – кохання	
		...для жінки кохання важливе, але головним сенсом життя воно не може бути	
9.	Роль матері – головна для жінки	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
10.	Хоча і бувають виключення, в цілому, політика – не жіноча справа	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
11.	Думка про те, що чоловіки – сильна половина людства, цілком виправдана	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
12.	Думка про те, що чоловіки – сильна половина людства, не виправдана і кожна стаття має свої сильні й слабкі якості	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
13.	Жінка повинна підлаштовуватися під чоловіка, забезпечувати його спокій і комфорт	Так	
		Ні	
		Не визначилися	

14.	В якій мірі чоловік повинен брати участь у домашньому господарстві?	В незначній мірі	
		Так само, як і жінка	
		Не визначилися	
15.	Дружина повинна бути повністю самостійною в своїх рішеннях	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
16.	Жінка повинна бути активною	В родині	
		Скрізь, де хоче	
17.	Коли роботи не вистачає на всіх, чоловік має більше прав її отримати	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
18.	В кого більше творчих та інтелектуальних здібностей?	В чоловіків	
		В жінок	
		В обох	
		Не визначилися	
19.	Слабка стать частіше підвладна психічним розладам, депресивним та тривожним станам, більш схильна до самогубств	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
20.	Чи важко бути на місці іншої людини і зрозуміти її переживання?	Так	
		Ні	
		Не визначилися	
21.	В кого більше можливостей в житті?	В чоловіків	
		В жінок	
		В обох	
		Не визначилися	

22.	Чи помічали ви під час навчання наступні прояви різниці у ставленні до дівчат/жінок і хлопців/чоловіків <i>(не більше 3-х варіантів)</i>	Надто поблажливе ставлення до дівчат/ жінок	
		Надто поблажливе ставлення до хлопців/чоловіків	
		Перепони у кар'єрному просуванні жінок	
		Використання фізичної сили хлопців/чоловіків для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)	
		Залицяння / домагання до дівчат/жінок	
		Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок	
		Не помічав (-ла) жодного прояву	
23.	В якій мірі ви цікавитесь проблемою становища жінок в суспільстві?	Дуже цікавлюся	
		Деякою мірою цікавлюся	
		Незначною мірою цікавлюся	
		Зовсім не цікавлюся	
		Не визначились	
24.	«Поблажливе» ставлення суспільства до агресивної поведінки чоловіків підтримує порушення прав і насильство над жінкою в сім'ї	Так	
		Ні	
		Важко сказати	
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	
25.	Причиною сімейного насильства є прагнення до влади і контролю	Так	
		Ні	
		Важко сказати	
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	
26.	Жінка має миритися з насиллям	Так	

	стосовно неї і дітей заради збереження сім'ї		
		Ні	
		Важко сказати	
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	
27.	Не можна НЕ оцінювати насильство як злочин	Так	
		Ні	
		Важко сказати	
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	
28.	Право на свободу від насильства – одне з основних прав людини	Так	
		Ні	
		Важко сказати	
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	
29.	Як ти вважаєш, чи існує в Україні законодавство, яке захищає жінок від сімейного насильства?	Так	
		Ні	
		Важко сказати	
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	
30.	Чи потрібна суспільству гендерна рівність?	Так	
		Ні	
		Важко сказати	
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	

ДОДАТОК В

Таблиця. Результати анкетування щодо виявлення рівня поширеності гендерних стереотипів в учнівському і студентському середовищі Сумської області.

№	Питання	Варіанти відповідей	Кількість та % виборів
1.	Хто є головою родини в родині Ваших батьків?	Батько	130 (25,7%)
		Мати	125 (24,8%)
		Обидва	250 (49,5%)
2.	Хто повинен бути головою родини?	Чоловік	190 (37,6%)
		Жінка	25 (5%)
		Влада повинна розподілятися на паритетних правах	290 (57,4%)
3.	Родина є джерелом добробуту	Згодні	472 (93,4%)
		Не згодні	9 (1,9%)
		Не визначилися	24 (4,7%)
4.	Хто з батьків мав або має на Вас найбільший вплив?	Батько	36 (7,1%)
		Мати	48 (9,5%)
		Обидва	345 (68,3%)
		Ніхто	76 (15,1%)
5.	Виховання дітей справа ...	Чоловіча	16 (3,2%)
		Жіноча	91 (18%)
		Обопільна рівною мірою	398 (78,8%)
6.	Чи повинна жінка працювати?	Так	403 (79,8%)
		Ні	36 (7,1%)
		Не визначилися	66 (13,1%)
7.	Чи повинна жінка сама себе забезпечувати?	Так	300 (59,4%)
		Ні	130 (25,7%)

		Не визначилися	75 (14,9%)
8.	Якщо спробувати виділити головне в такому складному понятті, як сенс буття, то я вважаю, що ...	...для жінки це – кохання	129 (25,5%)
		...для жінки кохання важливе, але головним сенсом життя воно не може бути	376 (74,5%)
9.	Роль матері – головна для жінки	Так	396 (78,4%)
		Ні	47 (9,3%)
		Не визначилися	62 (12,3%)
10.	Хоча і бувають виключення, в цілому, політика – не жіноча справа	Так	129 (25,6%)
		Ні	242 (47,9%)
		Не визначилися	134 (26,5%)
11.	Думка про те, що чоловіки – сильна половина людства, цілком виправдана	Так	266 (52,7%)
		Ні	139 (27,5%)
		Не визначилися	100 (19,8%)
12.	Думка про те, що чоловіки – сильна половина людства, не виправдана і кожна стать має свої сильні й слабкі якості	Так	364 (72,1%)
		Ні	67 (13,3%)
		Не визначилися	74 (14,6%)
13.	Жінка повинна підлаштовуватися під чоловіка, забезпечувати його спокій і комфорт	Так	120 (23,8%)
		Ні	277 (54,8%)
		Не визначилися	108 (21,4%)
14.	В якій мірі чоловік повинен брати участь у домашньому господарстві?	В незначній мірі	91 (18%)
		Так само, як і жінка	403 (79,8%)
		Не визначилися	11 (2,2%)
15.	Дружина повинна бути повністю самостійною в своїх рішеннях	Так	190 (37,6%)
		Ні	220 (43,6%)
		Не визначилися	95 (18,8%)

16.	Жінка повинна бути активною	В родині	121 (24%)
		Скрізь, де схоче	384 (76%)
17.	Коли роботи не вистачає на всіх, чоловік має більше прав її отримати	Так	217 (43%)
		Ні	139 (27,5%)
		Не визначилися	149 (29,5%)
18.	В кого більше творчих та інтелектуальних здібностей?	В чоловіків	48 (9,5%)
		В жінок	137 (27,1%)
		В обох	290 (57,4%)
		Не визначилися	30 (6%)
19.	Слабка стать частіше підвладна психічним розладам, депресивним та тривожним станам, більш схильна до самогубств	Так	231 (45,7%)
		Ні	176 (34,9%)
		Не визначилися	98 (19,4%)
20.	Чи важко бути на місці іншої людини і зрозуміти її переживання?	Так	345 (68,3%)
		Ні	114 (22,6%)
		Не визначилися	46 (9,1%)
21.	В кого більше можливостей в житті?	В чоловіків	86 (17%)
		В жінок	44 (8,7%)
		В обох	375 (74,3%)
		Не визначилися	
22.	Чи помічали ви під час навчання наступні прояви різниці у ставленні до дівчат/жінок і хлопців/чоловіків (обрати не більше 3-х варіантів)	Надто поблажливе ставлення до дівчат/ жінок	160 (31,7%)
		Надто поблажливе ставлення до хлопців/чоловіків	70 (13,9%)
		Перепони у кар'єрному просуванні жінок	88 (17,4%)

		Використання фізичної сили хлопців/чоловіків для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)	145 (28,7)
		Залицяння / домагання до дівчат/жінок	63 (12,5%)
		Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок	135 (26,7%)
		Не помічав (-ла) жодного прояву	155 (30,7%)
23.	В якій мірі ви цікавитесь проблемою становища жінок в суспільстві?	Дуже цікавлюся	64 (12,7%)
		Деякою мірою цікавлюся	213 (42,1%)
		Незначною мірою цікавлюся	147 (29,1%)
		Зовсім не цікавлюся	61 (12,1%)
		Не визначились	20 (4%)
24.	«Поблажливе» ставлення суспільства до агресивної поведінки чоловіків підтримує порушення прав і насильство над жінкою в сім'ї	Так	164 (32,5%)
		Ні	111 (22%)
		Важко сказати	111 (22%)
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	119 (23,5%)
25.	Причиною сімейного насильства є прагнення до влади і контролю	Так	235 (46,6%)
		Ні	79 (15,6%)
		Важко сказати	133 (26,3%)
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	58 (11,5%)
26.	Жінка має миритися з насиллям стосовно неї і дітей заради збереження сім'ї	Так	38 (7,5%)
		Ні	429 (84,9%)
		Важко сказати	20 (4%)
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	18 (3,6%)
27.	Не можна НЕ оцінювати насильство як	Так	264 (52,3%)

	злочин		
		Ні	141 (27,9%)
		Важко сказати	51 (10,1%)
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	49 (9,7%)
28.	Право на свободу від насильства – одне з основних прав людини	Так	433 (85,7%)
		Ні	33 (6,5%)
		Важко сказати	19 (3,8%)
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	20 (4%)
29.	Як ти вважаєш, чи існує в Україні законодавство, яке захищає жінок від сімейного насильства?	Так	337 (66,7%)
		Ні	35 (6,9%)
		Важко сказати	58 (11,5%)
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	75 (14,9%)
30.	Чи потрібна суспільству гендерна рівність?	Так	371 (73,5%)
		Ні	27 (5,3%)
		Важко сказати	65 (12,9%)
		Ніколи про це не замислювався (-лася)	42 (8,3%)

ДОДАТОК Г

ПРОСВІТНИЦЬКО-ПРОФІЛАКТИЧНИЙ КВЕСТ

«СТОП, НАСИЛЬСТВО!»

(розробниця – доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка)

МЕТА:

- конкретизувати й поглибити розуміння аудиторією сутності феномену домашнього та гендерно зумовленого насильства, його різновидів, причин і наслідків;
- сприяти розвиненню усвідомлення переваг ненасильницької технології розуміння та засобів захисту і попередження від насильства;
- виховувати повагу до своїх прав та прав інших людей на засадах принципу егалітарності, сприяння реконструкції гендерних стереотипів у свідомості учнівської та студентської молоді.

Обладнання:

- макети станцій (кожний – на ватмані формату А-1, на якому розміщено назву станції та тематичні фото і зображення, дотичні до проблеми насильства і змісту запланованих вправ);
- роздруковані, відповідно до змісту станцій, матеріали;
- маркери;
- 4 апельсини.

Перелік «станцій»:

1. Орієнтувальна (Вправа «Знатоки» + вправа «Кросворд»).
2. Визначальна (Вправа «Більше-менше» + вправа «Коло наслідків насильства»).
3. Стверджувально-рятувальна (Вправа «Злови стереотип» + вправа «Чия це проблема?»).

4. Батально-проектувальна (Вправа «Битва за апельсин» + вправа «Наше майбутнє»).

Таймінг квесту: по 15-ть хвилин на кожну станцію + 10 хвилин на початковий загальний інструктаж та 5 хвилин на підведення загальних підсумків.

Організаційний етап: Координатор(-ка) заходу (може бути із числа фасилітаторів(-ок)-ведучих) представляє робочу групу, мету і порядок спільної роботи у форматі квесту. Аудиторія об'єднується у 4 групи-команди (методом сліпого жеребкування). Кожна команда отримує аркуш паперу та маркери і має за три хвилини визначитись із назвою своєї команди та записати на аркуші її назву. Далі кожна команда, по чергово, відвідує станції квесту (послідовність відвідання станцій командами неважлива, її визначають фасилітатори(-ки) та виконує пропоновані на них завдання. Фасилітатор(-ка) фіксує назву станції та факт виконання (веселий смайлик) чи невиконання (сумний смайлик) кожного із її завдань на командному аркуші (умовному маршрутному листі команди).

Перехід команд між станціями квесту відбувається по колу (або в інший домовлений спосіб) за умовним сигналом (краще якщо це буде певний музичний запис: достатньо ритмічний і гучний; його може вмикати асистент команди фасилітаторів(-ок) на телефоні або портативній колонці тощо).

Станція «ОРІЄНТУВАЛЬНА»

(Вправа «Знатоки» + вправа «Кросворд»)

Привітання фасилітатора(-ки) на станції: «Вітаю вас на станції «Орієнтувальна». Лише освічені й кмітливі команди здобудуть тут успіх! Щастя вам!»

Вправа «Знатоки»

Завдання 1

Інструкція ведучого: «Ви отримали картки з визначеннями насильства. Прошу вас визначити з них ту, на якій зазначено правильне і найбільш повне тлумачення поняття «насильство».

Картка 1:

«навмисне застосування фізичної сили або влади, здійснене або у вигляді загрози, направлене проти себе, проти іншої особи, групи осіб або спільноти, результатом якого є (або є висока вірогідність цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збиток»

Картка 2:

«такий примус і така шкода, які здійснюються всупереч волі того або тих, проти кого вони спрямовані»

Картка 3:

«навмисна дія, спрямована на знищення людини (людей) або завдання їм шкоди і яка здійснюється поза їх волею»

Картка 4:

«навмисне застосування фізичної сили або влади, здійснене або у вигляді загрози, направлене проти іншої особи, групи осіб або спільноти, результатом якого є (або є висока вірогідність цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збиток»

Картка 5:

«примус (дія), що здійснюється індивідом або групою для досягнення поставленої мети, і який пов'язаний з прямим нанесенням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з загрозою такого нанесення»

Завдання 2

Інструкція фасилітатора(-ки): «Ви отримали картки з проявами певних видів насильства. Перед вами – конверти із зазначеними на них

видами насильства. Прошу вас якнайшвидше (адже ми обмежені у часі) розподілити картки з проявами певних видів насильства по відповідним конвертам (члени команди мають виконувати завдання вголос)».

Конверт 1 «Сексуальне насильство»:

Прояви сексуального насильства:

- статеві зносини чи розпусні дії щодо дитини із застосуванням: примусу, авторитету, підкупу, загроз, інших видів впливу
- згвалтування
- дотики до інтимних частин тіла проти згоди особи (або неповнолітньої особи)
- примушування особи до торкання до інтимних частин тіла іншої особи
- непристойні коментарі про дитяче тіло
- примушування особи до оголення (або заохочення до оголення неповнолітньої особи)
- примус до мастурбації
- підглядування за особою у ванній кімнаті, туалеті тощо
- примушування повнолітньої особи / залучення неповнолітньої особи до виготовлення порнопродукції
- примушування повнолітньої особи / залучення неповнолітньої особи до проституції

Конверт 2 «Фізичне насильство»:

Прояви фізичного насильства:

- ляпаси
- струси
- побої
- поранення
- ізоляція

- тортури
- вбивство
- стусани
- щипання
- штурхани
- потиличники
- примушування повнолітніх осіб / примушування та залучення дітей до вживання алкоголю, наркотичних й інших токсичних речовин
- смикання за волосся
- обмеження у пересуванні
- обмеженні волі
- смертна кара
- жбурляння предметів в особу

Конверт 3 «Економічне насильство» / нехтування:

Прояви економічного насильства:

- примусова праця
- заборона навчатися
- примусове обмеження особи у задоволенні її основних потреб (їжа, одяг, ліки тощо)
- примусове позбавлення особи грошових ресурсів
- примусове позбавлення особи майна
- навмисне псування майна
- позбавлення житла
- перешкоджання в отриманні необхідного лікування чи реабілітації

Конверт 4: «Психічне (емоційне) насильство»:

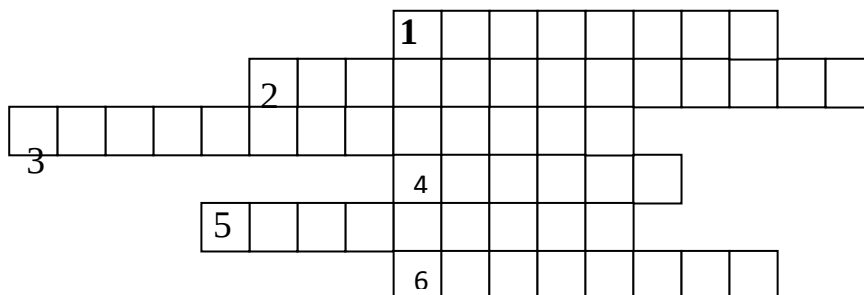
Прояви психічного (емоційного) насильства:

- погрози
- демонстрація нелюбові /неприятні до дитини

- повідомлення дитині, що вона народилася небажаною
- залякування
- застосування образливих прізвиськ
- приниження гідності
- висміювання / цькування
- відмова спілкуватися, ігнорування
- лайки на адресу особи
- лайки у присутності особи
- крики
- демонстрація сцен насильства через засоби зв'язку та ЗМІ
- шантажування
- заборона спілкуватися з родичами / однолітками
- скоєння кримінальних порушень та інших правопорушень у присутності особи
- звинувачення особи у тому, чого вона не робила

Вправа «Кросворд»

Інструкція фасилітатора(-ки): «Ми визначилися із сутністю та різновидами насильства, проте ступінь їх поширеності залежить від певних суспільних та особистих оцінок і ставлень. А от яких саме, нам допоможе з'ясувати зміст кросворду».



1. Особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства (гідність).
2. Терпеливе ставлення людини до способу життя, поведінки звичаїв, почуттів, ідей, вірувань інших людей (толерантність).
3. Утискання або неповага до прав інших людей (дискримінація).
4. Відносини між людьми, засновані на довірі, взаємних симпатіях, загальних інтересах і захопленнях (дружба).
5. Сукупність певних (часто звичних вкорінених уявлень) думок, висновків про світ, навколишнє середовище, людей (стереотип).
6. Рівне ставлення й оцінювання суспільством подібностей та відмінностей між чоловіком і жінкою (рівність).



Станція «ВИЗНАЧАЛЬНА»

(Вправа «Більше-менше» + вправа «Коло наслідків насильства»)

Привітання фасилітатора(-ки) на станції: «Вітаю вашу команду на станції «Визначальна», котра вимагає від учасників визначитися з кількісними і якісними показниками насильства та їх наслідками! Будьте уважні!»

Вправа «Більше – менше»

Інструкція фасилітатора(-ки): Для гравців(-чинь) зачитуються твердження з кількісними показниками щодо провів проблеми насильства у

сучасному суспільстві, а вони мають або погодитися з величиною цього показника, або відкорегувати його у бік зменшення / збільшення. Якщо гравці вгадують правильні кількісні показники, ці картки розміщуються у центрі зображених на плакаті станції ваг, якщо перебільшують реальний показник – розміщують на тій стороні зображених ваг, яка вказує більшу вагу, якщо ж переменшують – на стороні з меншою вагою. У результати такої роботи визначаються ті складові проблеми насильства, у яких гравці(-чині) команди є найменш поінформованими; а також ті з питань, гострота яких перебільшується / недооцінюється.

Перелік тверджень для аналізу:

1. Питома частка дітей, постраждалих від сексуального насильства в Україні, порівняно із загальною кількістю постраждалих від насильства дітей у нашій країні, становить 1/10 (невірно, правильний показник становить 1/5).
2. На Національну «гарячу» лінію з попередження насильства домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації протягом першої половини 2020 року надійшло біля 100 000 дзвінків (вірно – 101 000 дзвінків).
3. На Національну «гарячу» лінію з попередження насильства домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації протягом першої половини 2020 року надійшло у 4-ри рази більше дзвінків, ніж за аналогічний період 2019 р. (невірно: тенденція до збільшення є, проте вона складає 40%; це збільшення, зокрема, пов'язують як з карантинними умовами, так і з поширенням практики звертатися по зовнішню допомогу у випадках домашнього насильства).
4. Більше 90% кривдників у зафіксованих в Україні випадках домашнього насильства – чоловіки (вірно).
5. Біля 50% жертв домашнього насильства в Україні – жінки (невірно, до 80%).

6. У 2020 році найбільша частина дзвінків на Національну «гарячу» лінію з попередження насильства домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації пов'язана із домашнім насильством – біля 60% випадків (вірно, проте звертання через домашнє насильство становило 96% дзвінків).
7. За статистикою Фонду народонаселення ООН, кожна 7 жінка зазнала в Україні фізичного або сексуального насильства бодай раз у житті (невірно, кожна п'ята).
8. Щороку в Україні біля 100 тисяч жінок потерпають від домашнього насильства (невірно, за останні два роки цей показник щорічно становить більше 130 тисяч).
9. В Україні більше 100 дітей щорічно є вбитими внаслідок домашнього насильства (вірно).
10. Проведені Інститутом демографії і соціальних досліджень за замовленням Фонду народонаселення ООН дослідження свідчать, що щорічно більше 1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї (невірно, біля 1,8 млн. осіб).
11. В Україні, щорічно, біля 200 жінок є вбитими внаслідок домашнього насильства (невірно, у тричі більше – 600 жінок).
12. Лише 20% з більш, ніж 1,8 млн українок, які піддаються насильству, вирішуються говорити про свої проблеми (невірно, лише 10%).
13. Україна, за результатами міжнародних досліджень, посідає п'яте місце серед країн Європи за кількістю проявів булінгу у школах (невірно, четверте після Росії, Албанії та Білорусі).

Вправа «Коло наслідків насильства»

Інструкція ведучого: Гравцям(-чиням) роздаються картки із зазначеними на них істинними та хибними наслідками насильства, а вони мають не лише «прийняти» чи «не прийняти» певне твердження у пропонованій якості, але і визначити яким саме є кожний із визначених

наслідків насильства: безпосереднім чи віддаленим а також розмістити його у відповідному «Колі наслідків насильства» - ближньому чи віддаленому.

Перелік тверджень – можливих наслідків насильства:

Найближчі наслідки насильства:

- фізичні травми,
- ушкодження (синці, поранення, переломи),
- блювота,
- головні болі,
- струси головного мозку,
- запальовальні й інфекційні хвороби (аж до ВІЛ/СНІДу),
- втрата свідомості,
- крововиливи в очні яблука,
- шкірні висипи,
- алергічні реакції,
- астматичні напади,
- гострі психічні порушення у відповідь на будь-який вид агресії, особливо на сексуальну (виявляються у вигляді збудження, прагнення кудись бігти, сховатися, або в вигляді глибокої загальмованості, зовнішнього байдужості),
- страх,
- тривога,
- гнів,
- депресії з почуттям власної провини, меншовартості (аж до самогубства),

Віддалені наслідки насильства:

- порушення фізичного розвитку (відставання у зрості, масі тіла / або ожиріння через нервові переїдання, відставання у фізичних навичках, шкідливі звички, як от смоктання пальців, гризіння нігтів, розгойдування тілом тощо),

- порушення психічного розвитку (затримка набуття комунікаційних і навчальних навичок, «нездатність до процвітання»),
- впевненість у неспроможності суспільства (батьків, дорослих) / держави запобігти проявам насильницької поведінки; розчарування у непохитності соціальних норм,
- прийняття й відтворення насильницької поведінки як прийнятного способу взаємодії (з матеріальними об'єктами, тваринами, людьми),
- діти, які пережили сексуальне насильство, набувають невластивого їх віку досвіду сексуальних стосунків, що може проявитися й надалі (у іграх з іншими дітьми або з іграшками); навіть діти дошкільного віку, постраждалі від сексуального насильства, згодом самі можуть стати ініціаторами розпусних дій і втягувати у них інших дітей,
- втеча з домівки, бродяжництво,
- проституція,
- алкоголізм і різні форми токсикоманії (наркоманія),
- втрати (тимчасові чи незворотні), в особі жертв насильства, продуктивних членів суспільства внаслідок порушення їх психічного та фізичного здоров'я, низького освітнього та професійного рівня, кримінальної поведінки чи самогубств,
- зростання кількості жертв торгівлі людьми.

Хибні твердження щодо визначення наслідків насильства:

- зміна поведінки жертви насильства з неправильної на правильну,
- зростання поваги до суб'єкта насильства,
- передача цінного досвіду від старшого покоління – молодшому,
- навчання жертв насильства стратегій захисної поведінки,
- фізичне й емоційне загартовування об'єктів насильства.

Станція «СТВЕРДЖУВАЛЬНО-РЯТУВАЛЬНА»

(Вправа «Злови стереотип» + вправа «Чия це проблема?»).

Привітання фасилітатора(-ки) на станції: «Друзі, вітаю вас на стверджувально-рятувальній станції! На вас чекає захоплююче полювання за стереотипами та пошук кола супер-агентів, які спроможні врятувати світ від насильницької загрози. Тож уперед, до перемоги!»

Вправа «Злови стереотип»

Інструкція фасилітатора(-ки): Гравцям(-чиням) роздаються картки із зазначеними на них істинними і хибними твердженнями у контексті проблеми насильства, а вони мають розподілити їх за двома стовпчиками («Правдиві твердження» та «Хибні стереотипи»), коментуючи своє рішення.

Перелік тверджень:

1. Стереотип – спрощене, схематизоване, часто спотворене або навіть помилкове, характерне для сфери повсякденної свідомості уявлення про будь-який соціальний об'єкт (людину, групу людей, соціальну спільність тощо) (вірно).
2. Насильство в сім'ї – це особиста справа, у яку державі (як уповноваженому соціальному інституту) не потрібно втручатися (невірно, зокрема Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає, що члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність згідно із законом).
3. Насильство трапляється лише у малозабезпечених сім'ях (невірно: рівень статків сім'ї не впливає на рівень сімейного насильства).
4. Ненасильницької поведінки можна навчити навіть за наявності у людини досвіду насильницької взаємодії (вірно: але за умови комплексного підходу й систематичної роботи).
5. Найбільша кількість небезпек щодо згвалтування дитини надходить від незнайомих (невірно: у більшості випадків, більше 50%, сексуальне

насильство над дітьми чинять дорослі члени родини або хтось із друзів або найближчого оточення (сусіди, тренери, педагоги тощо), тобто добре знайомі дитині люди!)

6. Якщо чоловік б'є свою жінку, це означає, що він її любить (невірно, насильство – дії, що суперечать людській гідності).
7. Домашнє насильство не є генетично зумовленою поведінкою, тобто такою поведінкою, схильність до якої передається у спадок (вірно: насильство виникає виключно внаслідок спостереження та посилення, воно не спричиненим генетично).
8. Потрібно гарно поводитися, щоб не провокувати насильство іншої людини щодо тебе (невірно, відповідальність за насильство повною мірою лежить на кривднику(-ці)).
9. Чоловіки також є жертвами сімейного насильства (вірно: в Україні жінки-жертви сімейного насильства становлять від 70% до 91%, а виявлений відсоток чоловіків-жертв домашнього насильства становить близько 2%).
10. Основна причина низького відсотку звернень жертв насильства по допомогу – їх матеріальна залежність від суб'єкта насильницької поведінки (вірно).
11. Якщо суб'єкт насильства відчуває каяття після акту насильницької поведінки, він ніколи більше не буде так чинити (невірно, сам по собі факт каяття суб'єкта насильства жодною мірою не є запорукою його виправлення у подальшому; потрібний профілактичний/корекційний суспільний вплив).
12. Традиції насильницької поведінки у суспільстві мають потужне історичне коріння (вірно: зокрема, певні релігійні настанови).
13. Насильство – це коли видно сліди на тілі жертви (невірно: від певних ударів чи інших фізичних впливів синців не залишається, але травмуються внутрішні органи; до того ж окрім фізичного насильства існують такі його форми, як економічне, психологічне, сексуальне).
14. Суб'єкт насильства (кривдник) спроможний контролювати свою поведінку під час взаємодії з іншими людьми, у той же час виявляючи агресію щодо членів «сім'ї» (вірно: зокрема, у ситуаціях, які мають високий рівень

отримання насильником протидії від потенційних жертв агресії, він утримується від проявів насильства).

15. Вживання алкоголю підвищує загрозу застосування насильства (вірно: за даними МВС України, більша половина вбивць були нетверезими на момент скоєння злочину; також у стані алкогольного сп'яніння скоюється близько 40 % самогубств).
16. Дівчата, які відверто одягаються, самі винні у здійсненні щодо них сексуального насильства (невірно: уся відповідальність за вчинення насильницької поведінки лежить на її суб'єкті – кривднику(-ці)).
17. Насильство є таким порушенням прав і свобод людини, яке унеможлиблює її самозахист. Тобто для цієї дії завжди характерна асиметрія сил, за якої одна сторона має переваги над іншою (вірно).

Вправа «Чия це проблема?»

Інструкція фасилітатора(-ки): Гравцям(-чиням) пропонується заповнити «Піраміду впливу», у якій відображені агенти – можливі захисники особи від насильства. У пропонованому схематичному зображенні цієї піраміди наявні три «поверхи»: нижній – близьке оточення, середній – рівень регіону, вищий – рівень країни.

Після того, як гравці, виконали самотужки завдання (написали на заготовлених аркушах паперу (стікерах) назви певних фахівців, установ тощо та розмістили їх на відповідних рівнях «Піраміди впливу»), їм пропонується повторно виконати завдання, використовуючи матриці-підказки із друкованими на них агентами впливу у ситуаціях домашнього насильства.

У підсумку гравці отримують більш повний варіант «Піраміди впливу» та роблять командне фото на її фоні.

Перелік агентів-запобіжників насильства (агентів впливу).

Близьке оточення:

- рідні, друзі, учителі, тренери, соціальні педагоги і фахівці з соціальної роботи, психологи, фахівці Клініки дружньої до молоді.
- чат-бот у Telegram #ДійПротиНасильства

Рівень регіону (інституційний):

- працівники Національної поліції, зокрема **телефонна лінія 102** та мобільні спеціалізовані бригади «Поліна»,
- медичні працівники, зокрема за **телефоном 103** можна викликати бригаду швидкої медичної допомоги. Також, ви можете звернутися до будь-якого медичного закладу вашого населеного пункту. Згідно із діючим законодавством, у ньому обов'язково є фахівець, відповідальний за надання допомоги постраждалим від насильства;
- фахівці Сумського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (тел.: 0542 25 42 33),
- фахівці Департаменту соціального захисту населення Сумської ОДА (тел.: 0542 600208, mail@dszn.sm.gov.ua)
- фахівці Служби у справах дітей (тел. Служби у справах дітей Сумської обласної ОДА: 0542 775259, sodassd@sm.gov.ua),
- фахівці Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Сумській області (тел.: 0800 213 103 – цілодобово)
- викладацький склад кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (<https://www.facebook.com/groups/288603164975436/>)
- ГО «Ліга сучасних жінок» (<https://www.facebook.com/groups/584994415362615>)
- сімейні радниці Сумщини (<https://www.facebook.com/groups/665575643918718>)
- ГО «Північна правозахисна група» (<https://www.facebook.com/Північна-правозахисна-група-1286439404768580/>)

Рівень країни:

- **Урядова гаряча лінія** для осіб, які страждають від домашнього насильства. Номер **1547**. Дзвінки є безкоштовними зі стаціонарних та мобільних телефонів, анонімними й конфіденційними,
- **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини** Людмила Денісова (<http://www.ombudsman.gov.ua/>, **0800 50 17 20**, e-mail: hotline@ombudsman.gov.ua),
- **Уповноважений Президента України з прав дитини** Микола Кулеба (https://www.facebook.com/pg/up.z.prav.dytyny/about/?ref=page_internal, e-mail: children@apu.gov.ua)
- ГО «Ла Страда-Україна»: **Національна дитяча «гаряча» лінія** (дзвінки безкоштовні), дзвінки по будням з 12.00 до 20.00, у суботу з 12.00 до 16.00 : **0 800 500 225** (стаціонарний), **116 111** (мобільний);
- **Національна «гаряча» лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації**, яка цілодобово працює за безкоштовними номерами: **0 800 500 335** (стаціонарний) **116 123** (мобільний)

Станція «БАТАЛЬНО-ПРОЕКТУВАЛЬНА»

(Вправа «Битва за апельсин» + вправа «Наше майбутнє»)

Привітання фасилітатора(-ки) на станції: «Шановні учасники! Ви потрапили на вирішальну станцію нашого квесту: маєте здобути артефакт і спланувати майбуття! Щастя вам!»

Вправа «Битва за апельсин»

(Компасито : Пособие по обучению детей правам человека. – Совет Европы, 2008. – С. 65 – Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.eycb.coe.int/compasito/ru/pdf/Compasito%20RU%20FINAL%201sted 2008.pdf>)

Інструкція для фасилітатора(-ки): Діти об'єднуються у дві команди по 5–6 осіб у кожній (команда А і команда Б). Кожна команда отримує завдання, яке потрібно тримати в секреті. Команда А: «Ваша мета – дістати апельсин, щоб зробити з нього апельсиновий сік». Команда Б:

«Ваша мета – дістати апельсин, бо вам потрібна його цедра, щоб спекти апельсиновий кекс».

Умови гри: команди А і команди Б сідають у ряд обличчям одна до одної. По сигналу вчителя за 3 хв. кожен має виконати завдання. **Не можна застосовувати силу!** Ведучий(-а) кладе апельсин між командами і говорить: «Почали!» Він/вона не втручається у гру і через 3 хв. говорить «Стоп!».

Далі відбувається обговорення за схемою:

- *Якою була мета вашої команди? (Ведучий(-а) по чергово запитує представників команди А і команди Б).*
- *Який результат отримала ваша команда за 3 хв.?*
- *Що вам допомогло / допомогло б виконати завдання?*
- *Що заважало?*
- *Який головний висновок ми можемо зробити за результатами цієї вправи щодо результатів застосування ненасильницьких / насильницьких впливів?*

Вправа «Наше майбутнє»

Інструкція фасилітатора(-ки): *Ведучий(-а) ставить запитання до учасників гри «Як часто ми чуємо вираз «Наше майбутнє»? А що мається на увазі, коли застосовується слово «**Наше** майбутнє»? Чи можливо щось зробити, щоб майбутнє більшою мірою стало «нашим»: таким, до якого ми прагнемо?»*

Ведучий(-а) пропонує учасникам сконструювати «Захисні щити» для відгородження феномену насильства від суспільства (твердження-щити записуються по колу на макеті станції «Наше майбутнє» навкруги «ядра-насильства»).

Варіанти приблизних формулювань для «Захисних щитів»:

Заборона пропаганди насильства (на демонстрацію насильства у ЗМІ)

Боротися з алкоголізмом і наркоманією

Самим не здійснювати насильство

Знати права людини / дитини та уміти їх захищати
Звертатися по допомогу до фахівців, друзів, знайомих
Намагатися допомогти у разі звернення по допомогу
Уникай ситуацій, які можуть призвести до насильства.
Дай агресору можливість зупинитися.
Не прагни помсти ворогам.
Попроси допомоги. Це – не ознака слабкості чи боягузтва!

Підсумковий етап:

Команди передають свої маршрутні листки фасилітаторам(-кам). Координатор(-ка) заходу дякує усім за активну участь і дружню співпрацю, оголошує про, повністю (або у цілому) успішне проходження командами квесту «СТОП, НАСИЛЬСТВО!».

Фасилітатори(-ки) висловлюють упевненість, що аудиторія стала більш захищеною від насильства і спроможною активно протидіяти йому, у тому разі через звернення до відповідних агентів впливу.

За бажанням, робиться фото учасників(-ць) на фоні стенду станції «Батально-проектувальна» тощо.

*Мій улюблений світ – без насильства,
Без жорстокості, болю і зла,
Де народом заспівана пісня
Містить тільки хороші слова.
Мій улюблений світ – без насильства,
Де немає страждання й війни,
Де розквітла калина барвиста,
Й голосінь не почуєш сумних.
Мій улюблений світ – це не казка,
А реальне щасливе життя,
Бо, звільнивши наш світ від насильства,
Можна сміло іти в майбуття.
І коли на теренах країни
Без страждань заживе кожне місто,
Скажуть люди всієї країни:
Україна – це світ без насильства.*

(І. Супрун)